

КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН АДАМ УКУГУ БОЮНЧА 2014 - ЖЫЛЫНДАГЫ БИЛДИРҮҮСҮ

КЫСКАЧА КОРУТУНДУ

Кыргыз Республикасынын парламент формасында башкаруусу президенттин бийлигин чектөөгө жана парламент менен премьер-министрдин ролун жогорулатууга көздөлгөн. 2010-жылы шайлоочулар парламентти жана андан кийинки жылы президентти шайлашты. 2011-жылкы президенттик шайлоодо ал убакытта премьер-министр болуп иштеген Алмазбек Атамбаев 63 пайыз добушун алды. Кээ бир катчылыктарга карабаганда, көз карандысыз байкоочулар шайлоону жалпысынан ачык жана атаандаштуу өттү деп карашты. Бийликтер коопсуздук күчтөрдүн үстүнөн эффективдүү көз салып башкаруусун аткара алган жок, өзгөчө Түштүк деп аталган Жалал-Абад, Ош жана Баткен облустарында.

Адам укугу боюнча маселесинин эң орчундуу көйгөйлөрүнүн ичинде Түштүктө 2010-жылы улуттук зордоонун болгонуна байланыштуу акыйкаттын жоктугунун улантылышы болду; жана негизги сот иштерин жана мыйзамды ишке ашыруу учурунун баардык кадамдарынын иш - тартибин сактоосунда күнүмдүк тартип бузуулар, анын ичинде мыйзамды ишке ашырган бийлик кызматкерлери тарабынан жеке өздөрүнүн буйругу менен камакка алууну жана кыйноону колдонуусу; жана азчылыкты түзгөн алы жетпеген улуттук топторго кол салуу, коркутуу, жана дайыма милиция жактан опузалап-таноонун ар кандай түрлөрү бар болуп турду.

Өткөн жылы

адам укугун бузууда кошумча төмөнкү көйгөйлөр боюнча билдирүүлөр болуп турду: кыйноо; жеке өзү билип камоо; түрмөнүн начар шарттары; соттун калыстыгынын жоктугу; кылмыш үчүн жаза тартып, кайра соттоону болтурбоо принцибинин аткарылышын бузуу; Эл аралык жана жергиликтүү өкмөттүк эмес уюмдарды (НПОлор), активисттерди жана журналисттерди тынчсыздандырып айласын кетирүү; көз карандысыз медиага кысым жасоо; дин эркиндигин чектөө; бийлик тарабынан качкындарды коргоодо тийиштүү чараларын көрө албаганы; коррупциянын жайылып тарашы; аялдардын, майып адамдардын, улуттук жана диний азчылыктар, жана сексуалдык ориентациясы боюнча же жыныс белгисинин негизинде айрымаланган адамдарды жана алардын укуктарына каршылыктар жана аны бузуп кордоо; балдарды кордоп кемсинтүү; адамдар менен соода кылуу; жана балдарды кордоп иштетүү.

Өлкөдөгү адам укугу абалынын көйгөйлөрү коопсуздук кызматындагы расмий кызматчыларынын жана бардык өкмөттөгү тартипти бузуу акыбалдары менен жана коррупция жолуна түшкөндөрдүн жазадан ийменүүсү сыяктуу көрүнүштөр басып көрсөттү. Бул абал башкы өкмөттүн адам укугун бузгандарына жазасын тарттырып, жоопкерчиликке алып келе албастыгын жана аны аткарууну каалабастыгын көрсөтүп, коопсуздук күчтөрүнүн жеке өздөрү чечип, иш чара көргөнүнө, мыйзамды ишке ашыруучу расмий кызматкерлерин күчтөндүрүп, жөнөкөй жарандардын артынан түшүп, тоноп-талоого, жана каракчы тобу сот тергөөсүнүн жүрүшүнө тоскоолдук кылып, коргонуучуларга, коргоочу адвокат, күбөлөрдү жана сотторду коркутуп, кол салууга жол берүү көрүнүштөрүн чагылдырды.

1-Бөлүм. Инсандын Кол Тийбестигин Урматтоо, жана ага төмөнкү Эркиндиктери кирет:

а. Өмүрдөн Далилсиз же Мыйзамсыз Жашоодон Ажыратуу

Өкмөт же анын агенттери атайы далилсиз же мыйзамсыз жашоодон ажыратты деген билдирүүлөрү болду. Мыйзамды ишке ашыруу агенстволорунда камакта отурган учурда майыптан өлүмгө учурады деген билдирүүлөр болгон жок.

Жылдын аягында Базар Коргондун төрт кызматкерлери (Жалал- Абад Областы) 2011-жылы бийликтен колдонуп кыйноо, пара суроо, жана Осмонжон Колмурзаевдин өлүмүндө күнөөлүү деп айыпталышты, жана тергөө уланган учурунда үй камагынын астында турушту. Курман болгон улуттук Өзбек, Орусиянын жараны, аны Базар - Коргон милициясы камакка алгандан кийин ичинен кан өтүп жана ички органдарынын иштебей калганынан өлүмгө дуушар болду. Бул ишти алып барган коргоочу адвокаттын айтуусуна караганда, сот тергөөсү 2012-жылдын март айынан бери административдүү түрүндө “дагы тергөө керектигинен” кечиктирилип жатууда жана бул жылдын аягында дагы кечиктирилип турду, дейт.

б. Жоголуп кетүү

Өткөн жылда жоголуп кетүү жана уурдап кетүү учурлары боюнча жаңы билдирүүлөр болгон жок. 2013-жылы адам укугу боюнча уюмдары мыйзамды ишке ашыруу агенстволорунун айыбынан жоголуп кетүү жана

уурдап кетүү учурларын каттаган. Мындай учурлардын көбү кыязы Түштүктө улуттук кырдаалдын курчушунан улам болуп жатты. Жергиликтүү жана эл аралык байкоочулар бир нече болгон учурларды, анда мыйзамды ишке ашырган кызматкерлери билдирбей көпкө чейин камакка алгандарды кармаганы айтылат.

в. Кыйноо жана Башка Ырайымсыздык, Адамгерчиликсиз, же Опузалуу Мамиле кылуу же Жазалоо

Мыйзам кыйноо жана башка ырайымсыздык, адамгерчиликсиз, же кемсинтүү мамилесин же жазалоосуна тыйуу салат. Расмий өкмөт кызматкерлери тарабынан кыйноо учурлары болгонун тааныганы менен, жана кордоону кароо жана болтурбоо өкмөттүк ишмердигин негиздегени менен, бийликтер өтө аз учурларда аталган кыйноо кылмыштарына тергөө жүргүздү жана жазалады. Өкмөттүн билдирүүсүнө караганда, 2010жылдан жылдын биринчи жарымына чейин ал кордоо тууралуу 1,176 арызды алды жана 48 учуруна ишти ачты. Өкмөттүн айтуусунда, аталган арада эки адам кордоо үчүн кылмыш айыбын алды. Башкы Сот Мекемеси 1,010 алдын ала жарыясы жок текшерүүлөрдү жылдын биринчи жарымында аткарды, деп билдирди. 2013-жылдагыдай, милиция жана мыйзамды ишке ашыруу агенстволору тарабынан көп кыйноо жасаган учурлары жөнүндө билдирүүлөрдү, Голос Свободы, Бир Дүйнө, жана Эл аралык НПОсу Хьюман Райтс Вотч (ХЬЮМАН РАЙТС УОТЧ) уюмдарын камтыган көптөгөн коргоо адвокаттары жана бир нече адам укугун караган уюмдары, бергенин улантышты.

Голос Свободы кордоону кароодо жана “Кордоого каршы Коалицияны” уюштурууда, 10 НПОдон турган консорциум, негизги ролду ойноду, жана Башкы Сот Мекемеси менен бирге иштеп, кордоо арыздарын кароодо. Башкы Сот Мекемесине 109 кордоо арызы жылдын биринчи жарымында түшүп, жана алардын тогузуна кылмыш иш тергөөсүн ачканы жөнүндө көрсөттү. Голос Свободынын билдирүүсүнө караганда, ошол тергөөнүн негизинде, Башкы Сот Мекемеси алты адамды камтыган үч кылмыш учурун сотко жиберди, бирок алардын күнөөсү жок деген чечимин алды. Салыштырууга, 2013-жылдын биринчи алты айында Соттун Мекемеси 146 кордоо арызын алган. Башкы Соттун Мекемеси бул 25.3 пайызга аз арыздын түшүшү, деп белгилеп, бул төмөндөөнү өкмөттүн иштешине ыйгарды.. 146 кордоо арызынан Мекеме жетисине кылмыш ишин ачты. Ал жети иштин бешин, тогуз кишини камтыган иштерин сотко жиберди.

Кордоого каршы Коалициясы өзү дагы көз карандысыз кордоо боюнча арыздарды кабыл алды, жана Башкы Соттун Мекемесине кылмыш тергөөсүн ачуу үчүн жиберди. Жылдын биринчи тогуз айында, коалиция долбооруна 90 кордоо боюнча арызын алганы жөнүндө айтты. Кордоого каршы Коалициянын мүчөлөрүнүн билдирүүсүндө, берилген кордоого каршы ишинде соттоого алып келген жок, деп айтты. Милиция кордоо үчүн тергөөгө жиберилгенде, айыптоочулар, соттор, жана коргоочу адвокаттар иш тартиби жана мааниси боюнча каршы чыгып, иштин жүрүшүн кечиктирди. Анын натыйжасында, далилдер эскирди деп иштер токтотулган, анткени сот тез өтүшү керек деген талаптар бар. Башка НПОлор Башкы Сот Мекемеси тергөөнү көз карандысыз өткөрө алган жок, анткени айыптоочулар милицияны айыптагысы келбеди, деп орчундуу тынчсыздануусун билдирди.

Камакта турганда кыйноого чалдыкканы жөнүндө кеңири таралган билдирүүлөргө карабастан, сот тергөөсүнө чейин камакка алынгандардын көбү кыйноого дуушар болгон учурларын кароого арыздарын, алар камакка алган жайынын кызматкерлеринин жазасынан коркуп, жана алардын кыйноого дуушар болгону жөнүндө арыздары эч качан каралбасына күмөн санагандыгынан берген жок. НПОлордун билдирүүсү боюнча, ур -токмок жеп, анын кесепетинен моюнга алган күнөөсүн далил катары ишке киргизүү адат болду. Голос Свободынын айтуусуна караганда, кыйноо боюнча арызды кароочу тергөө иши көбүнчө эки жума же андан да узак убакытты алчу, андай учурда кармалгандардын дене - боюнда кыйноого дуушар болгон далили көрүнбөй калган болчу. Коргоочу адвокаттар кыйноого учураган айыпты тергөө процесси учурунда көргөзүштү, жана сот мындай айыптоолорду адаттагыдай четке какты. Кээ бир учурларда, камакка алынгандардын кыйноого дуушар болгону жөнүндө арыз бергендери мыйзам аткарган кызматчылардан коркутууга учурап, кийинчерээк алар берген арыздарынан баш тартышты.

Январьда курал жарак колдонуп Ош аэропортунда \$4.5 миллион чамасында акчаны уурдагандан кийин, милиция шекшиген үч адамды камакка алды, Давран Маразыков, Мирбек Тешебаев, жана Фархат Юлбасаров, жана андан кечирээк күбө болгон Султан Мурзабековду кармады. Айыпталуучуларды коргогон адвокаттардын айтуусуна караганда, башында милиция камакка алган кишилерге эгерде алар \$5,000 акча төлөсө, аларды бошото аларын айткан. Алар буга макул болбогондон кийин милиция аларды катуу токмоктоп кордоду. Айыпталуучунун атынан чыккан коргоочу адвокат милиция кызматкерлерине каршы сот ишин ачты. Ага карабастан, Сентябрьда Ош шаарынын соту бул ишти токтотуп салды. Ал чечимди жокко

чыгаруусуна апелляция Ош облусунун сотуна жиберилди, бирок жылдын аягында ал ишти кароо соттун күн тартибине киргизилген жок.

Улуттук Коопсуздук Мамлекеттик Комитети (УКМК) 15-сентябрьда тыйуу салынган Хизб ут-Тахрир диний топтун мүчөсү болгону үчүн, улуту Өзбек Дилиор Жумалиевди камакка алып, аны сабаганы жөнүндө Фергана.ру билдирди. Ал сотко келгенде мээсине каттуу жаракат алгандай көрүнгөнүн анын коргоочу адвокаты Фергана.руга айтты. Дагы УКМК анын жараттарын кароо үчүн тез жардамды чыкырды, деп коргоочу адвокаты билдирди.

Түрмө жана Камакка Алуу Борборлорунун Абалы

Тамак-аш жана даарылардын жетишсиздигинен, саламаттыкты сактоо стандарттарынан ылдый болгонунан, жылуулуктун жоктугу жана кемсинткен мамилесинен түрмөнүн абалы каардуу, жана кээде өмүргө коркунуч туудурчудай болчу. Сотко чейин жана убактылуу тергөө абактары өзгөчө толо, жана жалпысынан, алардын абалы жана жасаган мамилелери түрмөгө караганда начар болчу. Кээ бир камактагылардын көрсөтүүсүнө караганда, кароолчу жана администациянын ролу аларды “качырбай камап туруу” болуп, жана камактагылардын коопсуздугу алардын колуна берилген болчу, анын натыйжасы алардын арасында кыйноо жана кемсинтүүнү пайда кылды.

Камак жайлардын абалы: Өкмөттүк Жазаны ишке ашыруу Кызматынын (түрмө кызматы) билдирүүсү боюнча, 25-июлда түрмөдөгүлөрдүн саны 9,729 адам болгон. Бул бардыгы болуп бийликтер көрсөткөн 14,000 түрмө ордунун сыйлыгышуусунан бир топко аз.

Бийликтер жалпысынан жаштардын туура салуу жайларын чоң кишилерди кармаган жайлардан тышкары кармады, бирок кол астында башка жайы жок учурунда, аларды жык толгон убактылуу камакка алуу борборлорунда бирге топтоштуруп кармашты. Кээ бирде айыптуу, деп табылган камактагылар алардын иштери апелляциянын астында каралып жаткан учурунда, тергөө алдында камакка алуу борборлорунда турушту.

Өткөн жылдын биринчи жарымында ооруга чалдыгуу учурлары жогорулады, анын саны 3,776 деп көрсөтүлгөн; 2013-жылы жыл бою 4,826 ооруга учуроосу катталган. Түрмө кызматы жылдын биринчи жарымында камакта турганда 44 өлүмгө дуушар болгон учурлары каттаган, ал эми 2013-жылы баардыгы болуп 60 өлүм учуру катталган болчу. Туберкулёздон өлүмгө

дуушар болгондордун 11 учуру түрмөлөрдө жылдын биринчи жарымында катталды.

Башкаруу: Камактагылар боюнча каттоо иши ирээтиндей жүргүзүлдү, жана камак жана сот бийликтери зомбулуксуз мыйзам бузууларды камакка алуудан алтернативдүү жол менен жазалады. Адам Укугу боюнча Омбудсмендин Мекемесине оор эмес кылмыш жасаган кылмышкерди камакка алуунун ордуна башка жазаны берүүнү суроого, соттоого чейин кармоо шарттарын жакшыртуу, иш жүргүзүү документтерин каттоону көзөмөлдөө, жана камактагылардын жаза тартуу маалы бүткөндөн кийин тийиштүү түрдө чыгартууну аткаруусун кароо бийлиги берилген. Омбудсмен мекемеси аларга канча арыз менен кайрылуу каттарынын санынын статистикасын камдаган жок. Түрмө системасынын өзүнчө омбудсмени жок.

Кылмышкерлерди каттоого келгендер аларга жолугууга мүмкүнчүлүк алышты, жана кызматкерлер аларга диндик салтты сактоого уруксат беришти. Көпчүлүк убакытта сотко чейин камакта турган адамдарды каттагандардын аларга учуроо мүмкүнчүлүгү жок болуп турду. Түрмөдө отургандардын расмий кызматкерлерге же андан өйдө турган бийликтерге арыз жазып кайрылуу укуктары бар. Бир Дүйнөнүн билдирүүсүнө караганда, түрмө кызматчылары арыздарды ырааттуулук менен карап жана каттаган жок. Көп байкоочулар кесилип кеткендердин аларга жаман мамиле жасагандыгы тууралуу расмий арыздарынын саны мындай учурлардын болгонунун кичине эле бөлүгүн түзөт, деп ишенишет.

Көз Карандысыз Байкап кароо: Өкмөт эл аралык жана жергиликтүү өкмөттүк эмес уюмдарынын байкоочуларына, анын ичинде Эл аралык Кызыл Крест Комитети (ЭККК), дагы ошондой жергиликтүү НПОлор түзгөн Кыйноого каршы Коалициясы, түрмөдө камалгандарды жана ошондой эле убактылуу камакка алуу борборундагы отургандарды келип көрүүгө уруксат беришти. Байкап кароо топторунун көбү жалпысынан чектелбеген мүмкүнчүлүккө ээ болгонун билдиришсе, НПО башчылары УКМКнын Жаза тартуу жериндегилерге каттоого уруксат алуусу оор болгону жөнүндө билдиришти.

2012- жылы көз карандысыз жана калыстуу жаза берүү мекемелерин кароого бийлиги бар болгон Кыйноо жана башка Кемсинтүү Мамиле жана Жаза берүүдөн Сактоочу Улуттук Борбору түзүлгөн. Бул Борбор НПОлор менен камакка алуу жайларын алдын ала жарыялабай келип текшерүүдө бирге иштеди. Кээ бир байкоочулардын ою боюнча каражатынын аздыгынан

борбордун иши начар деп табышса, укук коргоочулардын көбү анын ишин жакшы деп табышты.

2012-жылдын аягында өкмөт министрликтери Европадагы Коопсуздук жана Кошо иштешүү Уюму менен (ЕККУ) түшүнүү меморандумуна кол коюшту жана Кордоого каршы Коалициясы аларга камак жайларын кароо жана каттоосуна уруксат берип. Түшүнүү меморандуму боюнча Кордоого каршы Коалициясынын мүчөлөрү кароону жүргүзүү үчүн алдын ала айтпай камак жайларынын каалаганына бара алат. Меморандумга кол койгондор 2012-жылдан бери камак жайларын 432 жолу каттады.

Жыл учурунда ЕККУ Улуттук Кордоону алдын ала Болтурбоо Борбору менен иштеген топторунун координация жана камак жайларын кароо функцияларын бириктирди. Макулдашуу астында кордоону көзөмөлдөгөн НПОлор камак жайынын бирине алдын ала эскертпей борбордун өкүлү менен кароону аткаруу үчүн бара алышкан. Бул программанын иши натыйжалуу болду, деп НПОлор билдирди.

Омбудсмендин мыйзамы (Февральда жаңыртуулар киргизилген)
Омбудсмендин мыйзамы (Февральда жаңыртуулар киргизилген) адам укуктарын бузуу жана кармоо учурунда кордоо тууралуу арыз ала турган борбор ачты. Өткөн жылы бур борбордун жетекчиси болуп мурдагы журналист кесиптүү Бактыбек Аманбаев иштеди. Аманбаев кээ бир эң олуттуу укуктарды бузган мыйзамдар тууралуу билдирүүлөрдү жазды. Атап айтканда, мекеме парламентке кайрылып, “жала жаап, ушакты айыптаган мыйзамы,” башка бирөөнү медиада кылмышта айыптаганын кылмыш болуп эсептеген мыйзамды өткөрбөөгө чакырган. Байкоочулардын айтуусуна караганда, мекеменин каражаты аз болуп, натыйжасыз иштеген, дейт. Мекеме канча иликтөөлөрдү же арыз иштери түшкөнү жөнүндө маалыматты басма сөзгө чыгарган жок.

Жакшыртуулар: НПОлор Жазалоону алдын ала болтурбоо Улуттук Борборун кордоого каршы натыйжалуу механизми, деп сүрөттөдү. Ага карабастан, алар камакка алуунун биринчи сааттарында жана күндөрүндө кордоонун көбү болот, жана көп учурда кармалган адам дагы эле милиция ишканасында турганда болгону жөнүндө билдиришти.

Сентябрда жана октябрьда Голос Свободы Жазалоону алдын ала болтурбоо боюнча Улуттук Борбору менен башталгыч биринчи жолку долбоорун демилгелеген, анда эскертпей Бишкектин баардык жериндеги милициянын

камакка алуу жайына түндө текшерүүсү жүрөт. Голос Свободы, Жазалоону алдын ала болтурбоо боюнча Улуттук Борборунун мүчөлөрү, жана эки коргоо адвокаты 39 жолу текшерүүнү жасады. Кордоого каршы Коалициясынын мүчөлөрү каттоолору, милиция жактан коштолбогону менен, жана баардык жерине кирүүгө толук мүмкүнчүлүгүн албаса деле, эң сезимтал жерине текшерүүнү, камакка алынгандар башында кордоого учурай алган суракка алуу жана милиция иштөө жайларын кароого натыйжалуу баштоо болгонун билдиришти. Алар текшерүү учурунда алты арыз алганы менен, жабыркагандын бири дагы расмий арызды бергиси келген жок.

г. Мыйзамсыз Камакка Алуу же Туткундоо

Мыйзамсыз камакка алуу же туткундоого тыйуу салганы менен, 2010-жылда болгон өз ара улуттук зомбулуктан кийин жана андан кийинки жылдары андай көрүнүштөр экөө тең көбөйдү. Өкмөттүн Жалпы Мезгили менен Кароо тартибинин бир бөлүгү болуп, БУУнун Адам Укугу боюнча Комитетине берген расмий маалыматына караганда, 2010-жылда болгон өз ара улуттук зомбулуктан жабыркагандын 68.8 пайызы Өзбектер болгонун билдирет. Ага карабастан, ал окуяга карата кармалгандын 71.7 пайызы жана анын ичинен кылмышта күнөөлүүсүнүн 73.3 пайызы, өкмөттүн билдирүүсүнө караганда, улуту Өзбек болчу, жана 24.4 пайызы улуту Кыргыз болгон. Ошондой болсо дагы, НПОлор айыптуу улуту Кыргыздардын көбүнө акчалай жаза төлөө, көзөмөлдөө астында жүрүү, жана башка кичине жаза бирилген, ошол эле учурда, сот Өзбектердин көбүнө камакта көп туруу өкүмүн чыгарган, деп билдирди. НПОлор теңчиликтин жоктугунан акыйкатсыз сезими жана катаалдыктын болуп турганын айтышты.

Көптөгөн НПОлордун айтуусунда, Түштүктө бийликтер 2010-жылы болгон өз ара улуттук зомбулук кылмышына катышкан деп, ал окуяга тиешеси жок Өзбектердин артынан түшүп куугунтуктап жана камакка алышкан. Бийликтер Өзбек улуттагы жарандарды кылмышка катышканды билет, же тиешеси бар, же башка күмөндүгү бар деп кармашты. НПОлор дагы, милиция, жаш Өзбек эркектерге басып келип, 2010-жылдын Июнь айында кайда болгонун сурап, аларды алибини таап өздөрүн коргоосуна чара көрүүсүнө муктаж кылды, деп билдиришти. Жергиликтүү жана эл аралык байкоочулар мыйзамсыз камакка алуу же туткундоонун болуп турганы жөнүндө билдиришти, бирок андай учурларда арыз жазылган эмес, анткени жабыр тарткандар андай жазык иштер тууралуу НПОлорго же милицияга билдирүүсүнөн пайда жок деп, ал жөнүндө билдиришкен жок. Оштогу адам укугу уюмдары тыюу салынган диний уюмдар менен байланышы бар жана

“диний экстремизм иштери” үчүн, деген айып менен камакка алуунун саны кескин түрүндө көбөйүп кетти, деп билдиришти.

1-апрельде өкмөт көбү соттолгон жана камакта отурган террорист же экстремист иштерине катышкан деген инсандардын тизмесин ачыкка чыгарды. Өкмөт “террорист ишине катышкандар,” деп атаган 54 адамдарынын 31 Өзбек улуттагы, ага адам укугун коргоочу активисти Азимжон Аскараров, жана эки Кыргызды улуттагы инсан кирген. Экстремист иштерине катышкандардын тизмесинде 233 адамдарынын 145 адамы Өзбек улуттагы жана 74 Кыргыз улуттагы инсандар, калганы башка улутта же улуту жок болгон.

Тийиштүү аты-жөнүн билдирүүчү документтердин жоктугунан камакка алуулары күнүмдүк көрүнүш болуп калды. Милиция адамдарды кармаш үчүн көп жолу калп күнөөнү жалаа-жаап, жана андан кийин алардын бошонушу үчүн пара сурашкан. Майда УКМК төрт милиция кызматкерлерин камакка алды, алар өздөрү сойкуну жиберип, чет элдик адамды зордуктоого аракет жасады деп айыптап, жана ал айыптан бошотуш үчүн пара сураган схемага катышканы үчүн кармалган. Милиция жабыр тарткан жарандардын көпчүлүк убагында төлөй албагандыгынан алардын денесине доо келтирип жана сөз менен кордошту. Коргоо адвокаттары жана адам укугун коргоочу активисттери колго түшкөндөрдүн бошотуу үчүн пара төлөө системасы жөнүндө дайыма талкуулап жатышты.

Милициянын Ролу жана Коопсуздук Органдары

Жалпы жана жергиликтүү жасалган кылмыштар Ички Иштер Министрлигинин курамына кирет, ал эми улуттук деңгээлде жасалган кылмыштар УКМК курамына кирет. УКМК президенттин коопсуздук кызматын да көзөмөлдөйт. Башкы Прокурордун Мекемеси жергиликтүү жана мамлекеттик кылмыштардын экөөнү тең карайт. 2010-жылдын зомбулугунан кийин өткөн жылдардан бери укук коргоо органдарынын өкүлдөрү мыйзамсыз камакка алуу, камактагыларга зомбулук келтирүү, жана опузалоого кеңири катышышты, өзгөчө Түштүктө, деп, эл аралык байкоочулар баса көрсөттү. Ички Иштер Министрлигинин расмий кызматкерлеринин коррупция, бийликтен пайдаланып кылмыш жасоо, опузалоо, же милициянын ырайымсыз мамилелери үчүн бийликтер аз эле учурларында аларды ордуна бошотту же соттоду. Башкы Прокурордун Мекемесинин билдирүүсүнө караганда, өткөн жылдын биринчи жарымында аларга милициянын кызматкерлери тарабынан мыйзамсыз жасаган учурлары

жөнүндө 242 арыз түшүп, аны кайра карап текшергенин айтат. Ошол арыздын натыйжасында 10 кылмыш иши ачылды.

Камакка Алуу Иш Тартиби жана Камактагыларга жасалган Мамиле

Жазык иш тартибинин кодекси боюнча, сот гана тинтип-издөө жана камакка алуу аткаруу кагаздарын чыгара алат. Айыптоочулар айыпталуучуну сотко чейин камакта туруш керек, деген далилдерди сотко көрсөтүүгө милдеттүү болсо, андай аткаруу кагазы жок эле камакка алуу учурлары көнүмүш адат болуп калды, деп активисттер билдирди, өзгөчө тыюу салынган диний материалдары бар болгону үчүн кылмышта күнөөлүү деп, Өзбек улутундагы айыпталуучуларды камакта кармаган. Бир кармагандан кийин бийликтер 48 ден 72 саатка чейин айыпты кагаз жүзүндө көрсөткөнгө чейин камакта кармоого укуктуу; бийликтер жалпысынан бул чектөөлөрдү аткарып жатты. Мыйзам боюнча тергөөчүлөр камакка алынгандын үй-бүлөсүн 12 сааттын ичинде ал жөнүндө билдирүүгө милдеттүү, бирок расмий кызматчылары бул жобону ирээти менен туура аткарган жок. Расмий айыптоодон кийин, айыпталуучуну сот караганга чейин бир жыл камакта кармоо чечимин сот өзү аныктайт, андан кийин мыйзам боюнча аны бошотушу керек. Иштеп турган кепилдик системасы бар.

Камакка алынган же кылмыш менен айыпталган адамдар мамлекет тарабынан юридикалык жардам алууга укуктуу. Мыйзам боюнча, айыпталуучу камакка алынаары менен коргоочу кеңешчиси менен кеңеш алганга укуктуу, бирок көпчүлүк убакта башында андай жолугушуулар сотко чейин болгон эмес. Бийликтер адаттагыдай камакка алынган жаштарга коргоо адвокаттарын берүүдөн баш тартып жатты, мыйзам мындай учурларга жол бербестигине карабастан, көп учурларда жаштардын ата-энесине алардын камалгандыгы жөнүндө билдирбей жана алардын ата-энеси же адвокаты жокто сурак жүргүзүштү, деп Адам Укугу топтору баса көрсөттү. Бийликтер жаштарды коркутуп, айыпты мойнуна алдырып, кол койдурган учурлары жөнүндө билдирүүлөр болду.

Кылмышта шектүүлөрдүн айрым түрүн үй астында камакта кармоого мыйзам жол берет. Мыйзамды ишке ашыруу органдары мыйзамды өздөрү каалагандай иштетип, майдакылмыш үчүн адамдарды камакка алган учурлар да болуп жатты, деген билдирүүлөр бар, жана ошол эле учурда андан ирикылмыштарды бийликтер караган жок.

Мыйзамсыз камакка алуу: Мурдагы жылдардагыдай, бул жылы НПОлор жана байкоочу уюмдары, анын ичинде Голос Свободы, “Бир Дүйнө”, ХЬЮМАН РАЙТС УОТЧ, БУУнун Адам Укугу боюнча Жогорку Комиссиясы, жана ЕККУ өз эркинче камоо учурлары жөнүндө арыз түшкөнү улантылды, деп билдиришти. Байкоочулардын көбү мыйзамсыз камоо учурлардын санын билүү мүмкүн эместигин ишендиришти, анткени анын көп учурлары катталган эмес. Түштүктөгү НПОлордун айтуусуна караганда, диний экстремист тобуна киргени үчүн деп, далили жок эле көп учурларда Өзбек улуттагы инсандарды мыйзамсыз камакка алганы жана аларды кемсинткени жөнүндө каттоолору көбөйдү, дейт. Камалган адамдар дене кыйноосунан же сот системасынан жалтанып, андан чыгып кетиш үчүн камакка алган кызматчыларга акча төлөй салып кутулуп кетишкен, деп коргоочу адвокаттар билдирген. Коргоочу адвокаттар мындай учурлар көбүнчө Түштүктө болгонуна ишенишет.

“Бир Дүйнөнүн” билдирүүсүнө караганда, Ошто милиция жылдын биринчи жарымында болжолу менен 50 адамды, алардын дээрлик баардыгы Өзбек улутунда, тыйуу салынган Хизб ут-Тахрир диний тобунан басма материалдарына ээ болгон, деп далили жок камакка алган дейт. Мындай камоолор мыйзамды ишке ашыруучу системасында коррупциянын болгондугунан улам чыккан, деп “Бир Дүйнө” билдирди. Алардын үйүнө милиция тинтүүгө уруксат берген расмий кагазы бар, демиш болуп, кирип келишкен. Милиция кызматкерлери үйлөргө кирип Хизб ут-Тахрирге колдонуу көрсөткөн материалдарды батымыш болушуп адамдарды камаган учурлары бар деген имиштер болду. Мындай жалган айыптоонун бир мисалы болуп, өкмөт кызматчылары 72 жаштагы адамды тыйуу салынган диний китептин ээси болгону үчүн камакка алган, ал китепти карыя кажылыкка барганда, ага белек кылып берилген экен.. Башка мисалда, диний тыюу салынган видеосу анын телефонунун СИМ картасында, кол телефондо маалыматты сактоочу кичине аспап, бар болгону үчүн, анын коргоочулары сотко жана прокурорго СИМ картасы далил болушу үчүн камоодон кийин милиция тарабынан ишке киргизилген, деп далилдеп берсе дагы, сот аны айыптуу, деп тапкан. Кылмышта шектүү, деп көрсөтүлгөн көп адамдар чыгып кетүү үчүн милицияга пара берип кутулушкан. “Бир Дүйнөнүн” билдирүүсүнө караганда, Юстиция Министрлиги тыюу салынган диний материалдарынын тизмесин эч качан ачыкка чыгарган эмес.

Шохрух Саипов, Оштогу көз карандысыз журналист, интернет жебесинда чыгарган макаласында УКМК көнүмүш адат катары дини Мусулман болгон адамдарын терроризм жана экстремизм үчүн камакка алабыз деп коркутуп,

25,000 сомдон (\$440) аларды бошотуу үчүн күчкө салып төлөткөн. Бул маалыматтын ачыкка чыкканынан кийин УКМК расмий кызматкерлери Саиповду чакырып суракка алып, ага жалаа жапкандыгы үчүн кылмыш ишин ачууну баштаган. Фергана.рунун редакторлору бул иштин УКМКнын айтуусу боюнча кандай болгонун макала кылып чыгарганына макулдугун бергенден кийин, УКМК бул кылмыш ишти баштоону токтотту.

Сотко чейин Камакта Кармоо: Абактын кодексине караганда, бийликтер кылмышка шектүү адамды расмий иликтөө учурунду сотко чейин кармоо абагында кармай алат. Мыйзамдын жалпы тартиби боюнча иликтөө 60 күн менен чектелет. Мыйзамды аткаруу тартибинин узакка созулушу, коргоочу кызматкерлерине кайрылуу мүмкүнчүлүктөрүнүн чектелиши, жана иликтөөнү жүргүзүү жөндөмүнүн начардыгы айыпталуучунун сотко чейин камоодо турган убактысын көп учурда 60 күндөн ашыкка созуп жатты, алардын кээ бири бир жылга чейин мыйзам боюнча камакта кармалып калышты.

2012-жылы Махамад Бизуруковду, Өзбек улуттундагы Орус жаранын, сот Кыргыз улутундагы Алмаз Аскарровду 2010-жылы өлтүргөн, деп өмүр боюна кести. Бизуруковдун сот иши төрт жылга уланды. 2013-жылы Жогорку Сотко бул иш боюнча кайра кароо арызы түшкөндөн кийин ал иш кайра тергөөгө жиберилген, жана Чүй облусунун Сотуна Бишкекке өткөрүлгөн. Тергөө иши жүргөн учурунда коргонуучуга, анын адвокаттарына, күбөлөрүнө жана сотко курман болгон Аскарровдун туугандары тарабынан кол салынган. 17-ноябрьда Чүй облусунун соту Бизуруковдун ишине чечим чыгара албаганынан, анын астындагы сотко “кошумча дагы тергөөгө” кайра жиберди. Коргоочулардын айтуусуна караганда, мындай кайра кароо учурлары күнүмдүк адатка айланып, жана тергөөнүн тездетилип өтүш талабын бузган. Иштин тергөө учурунда Бизуруков иш тартибинин бузуусу жана анын өмүрүнө коркунуч туудурганы тууралуу бир нече жолу арызданды.

Амнистия: Июльда өкмөт жылына жасаган амнистия астында 3,798 жакын адамды бошотту.

д. Соттун Калыс жана Ачык Өтүшүнөн Моюн тартуу

Мыйзам көз карандысыз сот системасын камсыз кылат, бирок соттор басымга моюн сунуп, же коррупцияга кирип кетишкен, жана соттун чечиминин жыйынтыгы алдын-ала көрсөтүлгөн учурлары да болгон. Бир нече булактар, анын ичинде НПОлор, адвокаттар, расмий кызматкерлер, жана жеке жарандардын айтымына караганда, сот болуп иштегендер өз

кызматында туруш үчүн пара бергени жөнүндө ишендирип айтышты. Пара алуу сотто иштегендердин арасында баардык жерде таралган, деп көпчүлүк коргоочу адвокаттар айтты, жана акыйкаттыкты колдоодо мыйзамдуу аракеттерин колдонуусу “Дон-Кихоттун шамал тегирменин ийүүгө аракет кылганындай” көрүнүш, деп сүрөттөдү.

Бийликтер жалпысынан сот чечимдерин урматтады.

2010-жылкы дүрбөлөндү баштап, же улуттук Кыргыздарга каршы жасалган зомбулукту өткөргөндүгү үчүн камакка алынган Өзбек улуттагылардын тергөө иштери жана ага аппеляция жасалышы өткөн жылы улантылды. Коргоочу адвокаттардын айтуусу боюнча, анын жүрүшү мыйзамдуу жана эл аралык калыс жүргүзүү иш тартиби менен дал келишкенген жок. Көптөгөн НПОлор акыйкаттуу тергөө иштеринде дайыма укуктун бузулушун айкындады, анын ичине күчкө салып, айыпты моюнга алдыруу, кыйноону колдонуу, коргоочу кеңеш алуу мүмкүнчүлүктөрүнөн баш тартуу, жана жетиштүү далилдери жок болгонуна же кылмыштан актоочу далилдердин болушуна карабастан, сот айыбын чыгаруулары кирет. Айыпталуучулар жана алардын коргоочуларын сот өтүү жеринде жана андан тышкары жерде коркутуу жана зомбулук көрсөтүү, курманга чалдыккандардын туугандары жана курдаштары тарабынан сотту коркутуусу жөнүндө эл аралык байкоочулар билдирди. 2010-жылдан бери андай жоруктардын саны азайса дагы, НПОлор мындай адаттардын өткөн жылы учурунда болуп турганын каттаган. 2010-жылдагы саясаттуу кылмыштар үчүн соттолгон улуттук азчылыкты түзгөн айыпталуучулардын басымдуу көпчүлүгүнө өмүр бою камакта туруу өкүмү чыгарылганын бир нече НПОлор баса көрсөттү. “Справедливость” аттуу НПОнун өкүлү Жалал-Абад аймагында июнда болгон 2010-жылкы дүрбөлөндөн кийин камакта туруу жазасын алгандардын 97 пайызын Өзбек улуттагылар түздү, деп көрсөттү. Кээ бир Кыргыз улутундагыларга штраф төлөө, байкоо астында жүрүү, жана башка жеңил айыптар берилген. Өкүлдүн көрсөтүүсү боюнча, Жалал-Абадда 25 адамга өлтүрүү же башка өлтүрүүгө караштуу кылмыштары үчүн камакта өмүр сүрүү өкүмү чыгарылган. Алардын баардыгынын улуту Өзбек болчу. Башкы Прокурордун Мекемесинин билдирүүсү боюнча 2010-жылдагы окуяга байланыштуу кылмыш үчүн беш иликтөө иши улантылууда.

Иликтөө Иш Тартиби

Айыпсыз деп болжолдоо принцибин кошуп, мыйзам айыпталуучунун укуктарын камсыз кылат, бирок бийликтер бул укуктарды дайыма бузуп жатты. Сот аткаруу системасы иш жүзүндө күнүмдүк адаттарын улантып, айыпсыз деп болжолдоо принцибине каршы иштеп жатты, жана соттон мурун жүргүзүлгөн иликтөөлөрү дээрлик күнөөлүү деп айыпталышы үчүн жетиштүү далилдерди чогултуп негиздөөгө жумшалды. Эгерде сот айыптуу же айыбы жок деп чечим чыгара албай, жана иликтөө ишин жүргүзүүгө далилдер жетишсиз болгон учурунда, кылмыш иши иликтөө органдарына андан ары тергөөгө кайра жиберилген, жана кылмышка шектүү адамдар камак астында кармалып турушу мүмкүн. Эки жолу бир кылмыш үчүн соттоолуудан коргоочу мыйзам жок. Эгерде кылмышта айыптуу деген далилдери жетишпесе, сот тергөөчүлөргө ишти кайра иликтөөгө жибергени жөнүндө коргоочу адвокаттар нааразычылыгы менен айтышты. Кылмыш иш тергөөдөн сотко чейин жеткен учурда, айыпталуучуга сот бир күнөлүү деген чечим чыгарышы анык экенин коргоочу адвокаттар жалпысынан ишенип билишчү. Жергиликтүү байкоочулар жана эл аралык НПОлордун айтарына каараганда, милициядан кылмыш иштерин натыйжалуу бүтүрүүсүн талап кылганынан улам, күнөлүү деген чечимдердин пайызы жогорулады. Коргоочу адвокаттардын айтуусуна караганда, канчалык далили аз болсо дагы, соттор айыпталуучуларга шарттуу өкүм чыгарышты. Мыйзам боюнча соттор айыпталуучуну эмне үчүн кармалганы жана ага каршы кайсы айып көрсөтүлгөнү жөнүндө тез убакыт арасында билдириши керек. Кереги бар учурларда айыпталуучуларды котормочу менен камсыз кылышы керек. Мыйзам астында сот мамлекет тилинде, Кыргыз тилинде, же расмий тили, Орус тилинде, өтүшү керек. Сот өткөн учурунун көбүндө иш тартиби айыпталуучунун сот залында капастын ичинде турушун талап кылат.

Мамлекеттик коопсуздук же айыпталуучунун жеке коопсуздугуна күнөм саналган учурунан башка убакыттарда, соттун өтүшү жалпысынан элдин астында ачык өтөт, жана сот жабык өтсө дагы, сот айыпты ачык жарыялайт. Саясатка байланыштуу, деп аталган кылмыш иши өтүп жатканда, байкоочулардын кээ бирине сот залына кирүүгө кызматчылары уруксат берген жок. Өкмөт тергөөчүлөрү кылмыштуу иштерди соттун астына алып келет, жана соттор кылмыштын кароо тартибин алып барат. Кылмыштуу иштер бир соттун кароосу астында өтөт, ал эми үч соттон турган комиссиясы апелляцияны карайт. Соттун өкүм чыгарууга жана кандай айып чыгарууда толук бийлиги бар. 2010-жылы кабыл алынган мыйзам боюнча, кылмыш иштерин иликтөөдө калыстар тобун чакырууга айрым жерлерде 2012-жылдан бери башталмакчы, бирок бул иш тартипти өкмөт 2015-жылга чейин

каражаттын жоктугунан жана сот бөлмөсүнүн кенендигинин шайкеш келбесинен кечиктирди.

Мыйзам коргоочу адвокат жана клиенттин ортосунда чектелбеген жолугушуусун сот иликтөө учурунда камсыз кылат. Мындай келип жолугушууга расмий уруксат берилиши керек жана алар дайыма эле берилген эмес. Буга муктаж болгон айыпталуучуну бийликтер коргоочу адвокат менен өкмөттүн каржысынан камсыз кылат, жана айыпталуучу коргоочу адвокаттын колдоосунан баш тартып, өздөрүн коргоого укуктары бар болду. Кээ бир мамлекет камсыз кылган кылмыштан коргоочу юристтери тергөөчүлөр менен бирге болуп, өздөрүнүн коргоочу клиенттерин тийиштүү коргобогонун ХЬЮМАН РАЙТС УОТЧ жана жергиликтүү НПОлор жана жергиликтүү коргоочулар билдиришти. Байкоочулардын көбү, тактап айтканда Түштүктө, сотто иштегендерди “чөнтөк коргоочу адвокаттар”, деп сүрөттөгөн, алар клиенттеринен параны милиция жана соттоо прокурорлоруна өткөрүп бергенге жардам кылып, анын акысына клиенттердин бошко чыгуусун бекиткен. Эл аралык байкоочулар Түштүктүн айыл жериндеги шаардагыга караганда сот кызматчыларынын ишинин сапатынын начарыраак экени жөнүндө билдирди. Көп учурларда экстремизмге караштуу, же башка 2010-жылкы кыйноого тиешелүү айыпты койгон адамдарга милицияга жакын байланышы жок коргоочу адвокатты табууга татаал болду. Кээ бир учурларда НПО байкоочулары коргоо адвокаттары иш жүрүшүн билбейт деп айыптаган.

Соттон мурун мындай укук дайыма берилбесе дагы, айыпталуучу жана алардын коргоочулары айыптоо тарабынын күнөөлөө далили менен таанышууга, баардык сот иштерине катышууга, күбөлөрдү суракка алуу, жана күбө көрсөтүү, жана күбөлөрдү чакырууга мыйзам боюнча уруксаты бар. Сот бул суроо-талапты көп учурда аткарган жок. Жалпысынан күбөлөр далил көрсөтүүнү өздөрү келип көрсөтүүсү талаптанат. Кээ бир атайы учурларда сот аудио жана видео аркылуу далил көрсөтүп берүүнү жазып алууга уруксат берди. Айыпталуучу жана кеңеш мыйзам астында чеги жок жана эркинче өзүнчө сүйлөшүүгө укугу бар. Айыпталуучу жана айыптоочулар соттун чечимине апелляция берүүгө укугу бар. Кайра кароо соту айыпталуучуга ылдыйкы сот чыгарган чечимин чоңойтууга акысы бар.

19-июньда парламент Адвокатура жана Адвокатуранын Ишмердиги боюнча мыйзамды кабыл алды, бул мыйзам көз карандысыз, бир түзүлүштөгү улуттук адвокатураны негиздеп, ишмердигинде этика стандарттарын күчкө

киргизип, коргоо адвокаттын ишин жүргүзүүгө укугун алуу кесибинин экзаменин өткөрүүгө укук берет. Жергиликтүү коргоочу адвокаттар бул жаңы мыйзам тууралуу кабатыр болушту, анткени адвокатуранын мүчөсү болуу каражат жана анын жүргүзгөн саясатына жараша болуп, жана коррупцияны күчөтүшү мүмкүн экенин айтышты.

Мурдагы жылдардагыдай, 2010-жылы Кыргыз улуттундагыларга каршы зомбулукту баштап жана аны аткаргандыгы үчүн камакка алынган Өзбек улуттундагылардын соту мыйзамдын аткарылышын жана эл аралык акыйкаттуулук өлчөмдөрүн бузду. Бул сот процесси учурунда ага байкоо жасаган НПОлору жана айыпталуучулардын ата-энеси калыстуу соттун жүрүшү укугун дайыма бузулганын билдиришти, жана ага коркутуп айыпты моюнга алдыруу, кыйноону колдонуу, коргонуу мүмкүнчүлүгүнөн тануу, айыпталуучуга жана анын коргоо адвокаттарына каршы сот залы ичинде жана андан тышкары жерлерде коркутуп жана аларга зомбулук жасоо, жапа чеккендердин туугандары же алардын курдаштары тарабынан тергөөчүлөрдү коркутуу, жана айыптоого далилдери жок, же кылмыштан актоочу далилдери бар болгонуна карабай, айыпты чыгаруу, сыяктуу мыйзам бузуулары кирет.

Азимжон Аскарров (1. д., бөлүктү кара, **Саясий Көз Карашы үчүн Камакка Алынгандар жана Туткундар**), Өзбек тектүү, адам укугу боюнча активисти, 2010-жылы Базар Коргон милициясын өлтүргөнү үчүн башка жети кошо айыпталган адамдар менен кылмышта күнөөлүү деп камалган, жылдын аягында камакта калган бойдон турду. 2012-жылы Аскарровдун коргоо адвокатынын бири расмий арызын же “сүйлөшүүсүн” жазуу түрүндө БУУнун Адам Укугу Комитетине кайрылып жиберди, анда өкмөт далилдерди сотко көрсөтпөй кармап, күбөлөрдү коркутуп, жана аны кыйноого дуушар кылганы жөнүндө айыптап, далилдерин тиркеп жиберген. Өлкө Жарандар жана Саясий Укуктары боюнча Эл аралык Макулдашуусуна кол койгондуктан жеке адамдар өлкөнүн бул документтин айрым беренесин бузуу учурларын кароого көтөрүп чыга алат. Комитет андай укук бузуу учурлары боюнча өкмөткө кайрылып, аны токтотуусуна буйрук чыгара алат. Жылдын аягында бул учур боюнча комитет чечим чыгарган жок.

Үймөлөктөшкөн элдин тобу айыпталуучунун, коргоочулардын жана прокурорлордун коопсуздугуна жана сактыгына коркунуч туудуруп жатышты, деп НПО жана башка байкоочулар билдирүүсүн улантышты. Бийликтер адаттагыдай мындай кеңири тараган окуяларды токтотууга эч кандай аракет жасаган жок. Сот жүрүп жатканда, бул топтор адам укугу

боюнча сот өтүүсүн көзөмөлдөгөн адамдарга кол салып, жана алардын иштерин колдобогонун айтышканы жөнүндө НПОлор билдиришти.

9-январьда Динара Медетовага, 2010-жылы зомбулукта катышканы үчүн айыпталган Өзбек тектүү Махамаджан Бизуруковдун коргоочу адвокатына, 20га жакын адамдар кол салышкан. Голос Свободынын айтуусуна караганда, кол салган топтун ичинде курман болгондун туугандары кирип, алар улутчул айыптоо сөздөрүн айтты. 2013-жылдан бери, бул окуя Медетовага каршы чыгуунун экинчи жолкусу болду.

Саясий Көз Карашы үчүн Камакка Алынгандар жана Туткундар

Оппозиция партиясынын мүчөлөрүн жана Өзбек Өзбек улуттундагыларды сот зомбулукка караштуу саясат кыймылы үчүн айыптады. Алардын зомбулукка болгон тиешеси жана тергөөнүн жана апелляциясынын акыйкаттуу болушуна байланыштуу көптөгөн суроо туудуруусунун тегерегинде кээ бир байкоочулар аларды “саясий камалгандар” деп карайт.

Азимжон Аскарров, Өзбек тектүү жана адам укугу активисти 2010-жылы улут арасындагы зомбулук учурунда милициянын кызматкерин өлтүргөндүгү үчүн жети айыпталуучулары менен бирге айыптуу деп соттолгон, жана жылдын аягында камакта турган бойдон калды. Февралда Аскарровдун коргоо адвокаты Бишкектеги Октябрь районунун сотуна арыз жазды, анда өкмөт актоочу далилдерди карабаганы, жана Аскарровдун кыйноого учураганына туура тергөө жүргүзө албаганында өкмөттү айыптап, жана Башкы Прокурордун Ишканасын тергөө ишинин кайра ачуусун талап кылганы жазды. 30-апрельде соттун чечими Башкы Прокурорго бул иштин тергөөсүн кайра ачуусун, же аны эмне үчүн каалабасын көрсөтүүсүнө чакырды. 12-июньда Бишкек шаарынын соту ылдыйкы соттун чечимин жокко чыгарып, прокурор бул ишти кайра ачусунун кереги жок, деп буйрук берди. 3-сентябрьда Жогорку Сот апелляция чечимин колдоду (Сот Өткөрүү тартибинин 1. д. бөлүмүн кара).

2013-жылдын Декабрь айында камак кызматы Өзбек адамдар укугунун коргоочусу Азимжон Аскарровду жыл сайын алты гана жолу каттоосуна уруксат берээрин билдирди. Ага карабастан, Бир Дүйнө жана Голос Свободы НПОлорунун башчылары аны үзгүлтүксүз каттап жатканын билдирди, жана жергиликтүү НПОлор медициналык, психологиялык, жана башка колдоосун камсыз кылганы үчүн алардын каттоосуна уруксат берилээрин жана чектөө

талабынан бошотулганын билдирди. Алардын айтуусу боюнча Аскарров арыктап бара жатат.

25-июльда 2010-жылы бийликке каршы чыккандарды атып өлтүргөнгө катышканы үчүн Бишкектин Аскер соту 28 адамдан 14үн күнөөлүү деп тапты. Соттолгондордун ичинде Оксана Малеваная, мурдагы Президенттин Секретариатынын башчысы (10 жылга соттолгон), жана Мурат Суталинов, мурдагы УКМКнин төрагасы (20 жылга соттолгон). Адам укугу боюнча активисттери тергөө жүргүзүүнүн тартибине сын коюп, бийликтер кылмышты иликтөө учурунда аларга каршы коюлган бардык далилдөөсүн көрсөтүү боюнча айыпталуучулардын мыйзамдуу укугун чектеди, деп билдирди.

Жарандык Сот Иш тартиптери жана Коргоосу

Конституция жана мыйзам жарандык иштерде көз карандысыз жана калыстуу кароону камсыз кылат. Кылмыштуу иштердегидей, жарандардын сот системасы, өкмөттөн жана тышкары жактан басым болду деп жарандар ишенише. Жергиликтүү соттор жарандык, кылмыштуу, экономикалык, административдүү жана башка иштерди чечет. Жогорку Сот эң чоң даражадагы бийлик болуп эсептелет.

е. Өзүмдүк иш, Үй-Бүлө, Үй, же Кат Алышууга Мыйзамсыз Кийлигишүү

Мыйзам боюнча тыңшоо аспаптарын колдонууга, үйдү тинтүүгө, кат алыш-беришти кароого жана ага окшогон иштерине, ошондой эле улуттук коопсуздукка караштуу учурларды кошуп, башкы прокурордун макулдугу керек. Мыйзам расмий кызматкерлердин тыңшоо электроникалык катнашуу аспаптарын колдонуусун кылмышты болтурбоосу үчүн, соттун чечими менен гана, эле колдоно алат. Он бир өкмөт агенттиктерине жарандардын телефон, жана интернет аркылуу кат алышууларын байкап кароо күчү мыйзам менен ыйгарылган. Мегаком жана Билайн телефон операторлору коопсуздук кызматтарынын жарандарды тыңшагандары жөнүндө ырастады.

Январда Кыргызстандын муфтии Рахматулла Эгембердиев, көп жубайга ээ болуусу мыйзамга каршы экенине карабастан, интернет жебелеринде анын “экинчи” аялы, деп таанылган аял менен жыныс катнашын көрсөткөн видеосу ачыкка чыкканынан расмий ордун бошотууга аргасыз болду. Эгембердиев видеотасмасында өзү болгонун мойнуна алып, бирок Дин

Иштери боюнча Комиссиясына байланышы бар адамдын жардамы менен анын үйүнө кирип, тасмага жазганына шектенди.

Коргоо жана Куралдуу Күчтөр Мыйзамы аскерлерге жеке менчикти мамлекеттик коопсуздук үчүн конфискациялоого бийлик берет.

2-Бөлүм. Жарандын Эркиндигин Сыйлоо, анын ичинде:

а. Сөз жана Басма Сөз Эркиндиги

Мыйзам сөз жана басма сөз эркиндигин камсыз кылат. Ага карабастан, 19 - майда Президент Атамбаев кылмыш кодексине жаңыртууларды киргизип, мыйзамга кол койду, анда “ачык эл астында жана/мегиада” кылмыш кылды, деп бирөөгө куру жалаа жапкан иш кылмыш болуп эсептелээри көрсөтүлгөн. Жарандар коомунун көпчүлүгү бул киргизүүлөр журналисттердин жана сөз эркиндигинин сууктоосуна алып келет, деп ишенишет.

2013-жылдагыдай, кээ бир журналисттердин билдирүүсүнө караганда, аларды сезимтал суроолор жөнүндө жазгандыгы үчүн опузалашты, ага улут ортосундагы мамиле, 2010-жылдагы окуялар, же өлкөдө улутчулдуктун өсүшүнө байланыштуу маселелер кирет. Өзгөчө Өзбек-тили медиаларга каршы бул мүнөздүү коркутуулар байкалды. Башка журналисттер элге белгилүү адамдарды сынга алганы үчүн опузага туш келгенин сезишти. Көп журналисттер коркутуп же опузаланбаса дагы, жазадан корккондорунан өздөрүнүн абайлап жазганы жөнүндө билдиришти.

Сөз Эркиндиги: 25-августта Дом Кино тасматеатрында так *Майдан жөнүндө 20 күбөлөрү* тасмасын көрсөтүүсүнүн астында электр жарыгы жок болуп кетти. Бир Дүйнө каражаттап жана уюштурган бул тасма көрсөтүү жылдын башында Киевде өткөн зомбулуктун тегерегинде болгон окуяларынын күбөлөрүн тасмада сүрөттөйт. Шаарда электр жарыгынын жок болушу көп учурда болуп турса дагы, Бир Дүйнөнүн ишеничи боюнча, аны УМКК тасманын көрсөтүүсүн болурбоого уюштурду, дейт. Бир Дүйнөнүн айтуусуна караганда, көрсөтүү күнүндө НПОнун директоруна өздөрүн Маданият Министлигинин кызматчылары катары телефон чалып, “эксперттер карап,” тийиштүү макулдугун алгандан кийин тасманы көрсөтүүсүн талап кылган.

31-августта милиция Марат Мусуралиев, Кыргызстан Бажы Уюмуна каршы, деген уюмдун башчысын камакка алды, борбор аянтта Мусуралиев Кыргыз желеги тартылган айрындылардын тараттуусунун астында.. Бул каршы чыгуу

өлкөнүн, Беларусия, Казакстан, жана Орусия кирген бажы уюмуна мүчө катары кирүү сунушуна каршы уюштурулган болчу.. Камакка алуу учурунда милиция Мусуралиевди биринчи милиция пунктуна алып келди, андан кийин милициянын медицина бөлүмүнө алып келип, анда алкоголь жана баңгизат бар экенин текшерүүсүн өткөрдү. Дүкенбаевдин билдирүүсүндө бул текшерүү аны каршы чыгуу уштуруудан ары кармоо үчүн тактика катары колдогон, дейт.

Өкмөт 2010- июнь окуяларынан кийин Түштүктө улут арасында жараштырууга тийиштүү сезимтал маселелерин талкуулоосун токтотууга кескин кадамдарды жасады. 24-сентябрьда Оштогу Өзбек Улуттук Маданий Борбору НПОсунун башчысы Рашидхан Ходжаев Фридом Хаузду “улут ортосунда кордоого түрткү берүүсү” үчүн сынга алган, анткени анын астында иштеген бөлүгү, Адам Укугун Коргоочу Адвокаттык Борбору (АУККАБ) Түштүктө улут арасындагы элдештирүү боюнча абалды билүү үчүн эки сурамжылообарактарын таратуусун пландаштырган. Ошол эле күнү УКМК Ошто негизделген Фридом Хаузду кызматчысын чыкырып, аны сурамжылоожөнүндө суракка алат. 25- сентябрьда болжолу менен 15ке жакын киши Фридом Хаузду Оштогу имаратына кирип келип, анын офисинин жабылышын талап кылат. 30-сентябрьда УКМКнын алты кызматкери Оштогу АУККАБдын ичин тинтип, алты компьютерин “улуттук, расизм, жана диний кастыкты” козгоосу боюнча иликтөөнүн далили катары алышат. УКМК бул сурап кароо изилдөөсүнүн мазмуну боюнча Улуттук Илимий Академиясына (УИА) эксперттик көз карашын берүүсүнө кайрылды. УИА бул документтин “белгилүү учурларында” улут арасында кастыкты козгоосу ыктымал, деп өзүнүн корутундусун чыгарды.

Ноябрьдын аягында Фридом Хаузду жана АУККАБдын жети кызматчыларын суракка алып, эки ай бою жүргүзгөн тергөөсүнөн кийин УКМК борбордун эки кызматчысына улуттук азгырууда жашыруун же топтун бөлүгү болгону үчүн айыптап жарыялайт, бул кылмыш үчүн беш жылдан сегиз жылга чейин камакта туруусун талап кылат. 4-декабрьда Башкы Соттун Мекемесинин жазуу түрүндө УКМК бул кылмыштын болгонун далилдей албады, деп көрсөтүп, анын негизинде, Ош облусунун Соту бул ишти жабуусу тууралуу чечимин чыгарат.

17-октябрьда Калыстын 100гө жакын каршы чыгуучулары эл аралык поп Казаки тобунун концертин “гей пропагандасы” алардын көрсөтүү программасында болушу ыктымал, деп болтурган жок. Медиага каршы чыгуучулар “улуттук үрп адаттарын баалап”, аны сактоосу керектиги үчүн

жана Европалык “идеологиялык экстремизмин” болтурбоосу үчүн концертти токтотуусуна мажбур болгонун айтышты. Концерт уюштуруучулар каршы чыккандардын мас көрүнүшү жана алардын алты саат бою ал жердин сыртында концертке келген билети барларды уяткарып, айласын кетирип, жана эгерде “гей парадын” өткөрсө, клубду “өрттөп жиберээри” менен коркутуп жатышты. Клубдун ээси анын жанында турган 20га жакын милицияга бир нече жолу жардам сураса, милиция ага эч чара көрбөйбүз анткени каршы чыккандар өздөрүн “тынч” алып жүрөт, деп жооп беришти.

Басма Сөз Эркиндиги: 16-апрельде парламент кылмыш кодексине жаңыртууну киргизди, анда “ачык эл астында жана/медиада” кылмыш кылды, деп бирөөгө куру жалаа жапкан иш кылмыш болуп эсептелээри көрсөтүлгөн, 17 майда президент аны мыйзам кылып, кол койду. Бул мыйзам жалаа жапкан иштин анча “олуттуу эмесине” штраф же коом ишин аткаруусун, жана “олуттуусу” үчүн үй астында камакка алуу же камак жайында турууну талап кылат. Жаңылык кабар тармагынын мүчөлөрү бул жаңы киргизүүнүн медиага үшүк алдырган суук болгон түрткү берээрин жана “көз карандысыз журнализмди” өлтүрөт, деп ишенишет. Өткөн жылы бул өзгөртүүнү киргизген мыйзамы колдонгону боюнча билдирүүлөр болгон жок, бирок УКМКнын расмий кызматкерлери Түштүктөгү журналистти бул өзгөрүүнү ага каршы колдонобуз, деп коркутту. ОБСЕнин медиа эркиндиги боюнча катчысы, Чек Арасыз Кабарчылар, жана башка эл аралык уюмдар бул мыйзамды туура эмес көрүп, ачык басмада сынга алышты.

Юстиция Министрлиги баардык басма сөз боюнча ишмердиктеринин катталуусун жана аларды басып чыгарууга министирликтин макулдугун алуусу талаптанат. Иш тартиби боюнча каттоо иши бир айды алат, бирок көп учурларда андан көп убакытты алды. Каттоо тартибине ар бир медианын жеке менчик ээси жөнүндө маалыматты текшерүү жана медианы каражаттоочу булагын, эл аралык донор уюмдарын кошуп, текшерүүсү кирет.

Жалпысынан чет элдик медиа эркин иштеп жатты. Мыйзам жергиликтүү медианын чет элдиктерге менчик болушуна тыйуу салганы менен, кичине даражадагы жергиликтүү кошо иштешүү медиа иши аркылуу кирген чет элдик менчиктиги бар болду. Орус тилинде телекөрсөтүү станцияларынын жергиликтүү берүүсү жана анын колдонулушу басымдуулук кылды. Өлкөдө бир нече Орусиялык медиа булактары эркин иштеп турду, жана бийликтер аларды жергиликтүү медиа сыяктуу карашты.

Зомбулук жана Тынчсыздандырып Айласын Кетирүү: Калыс аттуу жаштар кыймылы НПОлор чет элдик каражаттоосуна жана жыныс азчылыктарды колдоосуна каршы чогулушун уюштургандан кийин, 12-мартта блогду жазган жана адам укугунун жактоочусу Илья Лукаш өлкөнү таштап кетти. Ал лесбиан, кумсалык (гейлик)), эки жыныстуу катнашуу, же трансвеститтерди (ЛГБТ) жактаган активист болгонунан, жана “Кыргызстанда экинчи Майданды” уюштурам, деп сөз бергенинен алар Лукаштын сүрөтүн өрттөштү. Бул каршы чыгуудан кийин Калыс активисттери Лукашка Бишкек кафесинде кол салуугу аракет жасашты.

2–апрельде чогулуш ЛГБТ укуктары тууралуу маектешүүгө арналган, деп 50 адамдан турган каршы чыккан тобу Ошто жергиликтүү адам укугу уюмдарына арналган Фридом Хауз уюштурган тегерек столдун барып үзгүлтүккө учуратты. Бул наразычылыктар Фридом Хауздун эки расмий кызматкерлеринин иш боюнча келген учурунда болду. Тополоң болгон топтун ачуулуугунан жана алар башка жерге барып, ишин уланталы дегенде, милиция алардын коопсуздугун камсыз кылгандан баш тарткандан кийин Фридом Хауздун ишкерлерине ал жерди калтырып кетүүгө туура келди. Фридом Хауздун кызматкерлери ОБСЕнин ишканасында баш корголоп, шаардан коркунучсуз чыгып кеткиче турушту.

Алиби аттуу оппозиция гезитинин негиздөөчүсү Бабырбек Жээнбеков 6-ноябрьда белгисиз кишилер гезит ишканасына күчтөп кирип келип, кагаздарды жерге ыргытып, сейфти ачууга аракет жасаганы жөнүндө билдирди. Жээнбеков, парламенттин оппозиция мүчөсү Равшан Жээнбековдун атасы, бул басып кирип кийлигишүү Президент Атамбаевдин сынга алып жазган макаланы чыгарганы үчүн “эскертүү” белгиси экенин билди. Кирип келгендер эчтекени албаганы менен Жээнбеков бул күчтөп кирүүсү анын кызматчыларын жана башка көз карандысыз басма сөздү коркутканы жөнүндө билдирди.

Көзөмөлдөө же Мазмунун Чектөөлөр: Телекөрсөтүүгө жана радио берүү компанияларына мыйзам орчундуу чектөөлөрдү киргизет жана аны Кыргыз-тилинде жана мазмуну жергиликтүү болушун талап кылат. Адам Укугу активисттери бул мыйзам конституцияга каршы дейт, анткени ал конституциялык сөз эркиндигине жана маалыматты алууга мүмкүнчүлүктү берген укуктарына каршы турат. Мыйзам дагы колу менен белги берип жаңсоо тилинде көрсөтүүнү же субтитрди мамлекеттик телеберүү программаларында болуусун камсыз кылат.

Мурдагы жылындагыдай, журналисттер жана НПО башчылары кээ бир жаңы чыккан программалары өздөрүнүн кабарчыларына белгилүү саясатчыларды жана расмий өкмөт кызматкерлерин сынга албасы жөнүндө инструкция беришти, деп айтышты. Бул булактар дагы жаңы медиа программалары өкмөттүн органдарынын “суроо талабын” алганын билдирди, алар жаңылыктарды белгилүү жактан чагылдыруусун же кээ бир жаңылыктарына көңүл бурбасын айтышты.

11-декабрьда Башкы Сот Ишканасы Мамлекеттик Байланыш Агенттигине *Клооп.кж* жаңылыктар жебесине интернет кызматын камсыздандырбай жабуу буйругун берди, анткени бул жебесинин 15 мөөнөттүк Сирия жана Леванттагы Исламдык Сириядагы Мамлекети чыгарган тасмасы бар болчу, анда балдарды кошуп, Казакстан улутундагылардын Сирияда аскер окуусун өтүп жатканы жөнүндө тартылган. Бир нече интернет кызматын камсыз кылгандарда *Клооп.кж* ге кирүүгө мүмкүн болбой калды. 16-декабрьда Мамлекеттик Байланыш Агенттиги Башкы Сот Ишканасы бул интернет жаңылык ишканасын жабууга керектүү мыйзамдуу чечимдери менен камсыз кылган жок, деп *Клооп. кж* ни кайра ачып, жана буйрукту алып салды.

Ушак Мыйзамдары/Улуттук Коопсуздук: Ушак кылмыштуу жазык эмес болгону менен, 16-апрельде кабыл алынган Туура эмес жалаа жабуу Өзгөртүүлөрү “ушакты кайра кылмыштандыруу” болуп эсептелээрин НПО башчылары сүрөттөдү. Журналисттердин баса көрсөтүүсүндө, бул мыйзам журналисттерди жана медианы жарандар сотторунда орчундуу ушак боюнча соттошууга жол ачып берет, жана бул медианы же журналисттерди банкротко алып келиши мүмкүн, деп айтышты. Өзүнүн билдирүүсүндө Фридом Хауз, “уяткарып кемсинтүү” жана “өкмөт кызматындагы адамды уяткарып кемсинтүү” кылмыштуу жазык болуп эсептелиши улантылат, жана бул мыйзам өлкөнүн сөз эркиндиги жана массалык медиасына зыяны чоң, деп баса көрсөттү. Медиа Саясаты Институтунун башчысы анын ишканасы дайыма ушак жана жалаа жабууда күнөөлүү, деп айыпталган журналисттерди коргогону, жана медианын мүчөлөрү аларгы каршы кылмыш ишин ачуусунан дайыма корккону жөнүндө билдирди.

Интернет Эркиндиги

Бийликтер тарабынан интернетти колдонууга кээ бир чектөөлөр киргизилген, бирок өкмөт тарабынан электрондук каттарды жана интернеттеги сүйлөшүү дарегин мыйзам чыгарып текшерүү тууралуу ишеничтүү булактардан билдирүүлөр болгон жок. ЛГБТ коомунун мүчөлөрү милиция дайыма ЛГБТ

интернет сүйлөшүү жерине жана таанышуу жебелерине байкоо жүргүзгөнү, жана ЛГБТ жебе колдонуучулары менен жолугууну макулдашып, аларга жолукканда акчаларын алып алганы жөнүндө билдиришти.

Эл Аралык Телекоммуникация Уюмунун билдирүүсүнө караганда интернеттин жайылып таралышынын көрсөткүчү 24 пайызын түздү.

Интернет Саясаты боюнча Жарандар Демилгесинин билдирүүсү боюнча жылдын аягында 19 интернет жебелери жабык бойдон калды. Бул интернет жебелеринин баары мамлекет террорист же экстремист, деп тапкан диний топторуна байланыштуу. Алардын төртөөсү тыйуу салынган Хизб ут-Тахрирге тийиштүү.

Илимий Эркиндиги жана Маданий Мааракелер

Илимий окуу эркиндиги боюнча өкмөт тарабынан чектөөлөр болгон жок. Дин боюнча жогорку билим берүү институттары отчет берүүнүн катуу эрежелерин сактоо саясатын аткарышы керек, бирок алардын билдирдирүүсүндө, андай илимий окуу эркиндиги боюнча чектөөлөр болгон жок.

26-июньда Эл Аралык Кыйноого Жабыркагандарды Колдоо Күнүнө арналган камактагы Адам укугун жактаган Азимжон Аскарров тарткан сүрөтүнүн көргөзмөсүнүн өтүүсүнө алты адамдан турган топ тоскоол жасаганга аракет кылышты. Ошол эле күнү парламенттин мүчөсү Надира Нарматова бул көрсөтмө тополоңго алып келиши ыктымал, жана Аскарровду “сепаратист”, деп атап, анын уюштуруучуларын көрсөтмөнү жабуусуна чакырды.

6. Чогулушту Тынч Өткөрүү жана Мамиле Түзүү Эркиндиги

Мыйзам чогулушту тынч өткөрүү жана ассоциация эркиндигин камсыз кылат, жана бийликтер жалпысынан бул укуктарды сыйлады.

Чогулуу Эркиндиги

Конституция бул укук менен камсыз кылат, жана өкмөт жалпысынан аны сыйлады. Уюштуруучулар жана катышуучулар бийликтерди чогулуу пландары жөнүндө билдирүүгө жоопкердүү, бирок мурда ал жөнүндө алдын ала билдирбесе деле, конституция чогулуштун тынч өткөрүүсүнө бийликтердин тоскоол жасап же чектөөсүнө тыйуу салат. Жергиликтүү

бийликтер элдин иш аракетин токтотууга укугу бар жана алар аны аткарбаган учурда, бийликтер чогулушту токтотконго чара көрүү бийлигине ээ.

Өкмөттүн билдирүүсүнө караганда, жылдын биринчи эки айында өлкөдө 65 элдик наразычылык акциялары өттү, анын көбү тынч жана тоскоолдугу жок өттү. Адам укугунун активисттери аталган санды суроого койду, алардын болжолунда өкмөт пландаган чогулуштардын 30 пайызына тоскоолдук кылды, дешти.

Бишкектин Биринчи Май райондук Соту апрельде чогулууларды парламент имаратынын астында жана борбор аянтында өткөрүүгө тыйуу салынат, деп март айында буйрук чыгарды, буйруктун чыгышы 2010-жылкы революциянын болушунун төрт жылдыгына дал келди. Сот парктарда жана башка жакын турган аянттарда чогулууга уруксат берээрин билдирди. Оппозиция саясатчыларынын коалициясы, Улуттук Оппозиция Кыймылы, соттун буйругуна, ал конституцияны бузганы жөнүндө сын берип, билдирүүсүн чыгарды. 27-мартта адам укугу активисти Азиза Абдрасулова милиция күчкө салып кийлигишкени жөнүндө билдирди, Азиза Абдрасылова жана башка 12 аял парламенттин башкы имаратынын астында наразычылык акция өткөрө албай калышты.

30 - мартта мурдагы депутаты жана оппозиция активисти Мадыр Жапаров 31-мартка пландаган чоң наразычылык акциясын шаардын борборунда өткөрүүсүнөн баш тартканын билдирди. Расмий өкмөттүн билдирүүсүндө мыйзам аткаруучулары анын пландаган наразычылык акциялары уюштуруусу мыйзамсыз болчу, анткени 2012-жылы чыккан тартип милиция менен чогулуп чыгууну эки күн мурун каттоосу керек экенин талап кылат, дешти. Жапаров элдик чогулуш өткөрөөрү тууралуу кат берген жок экенин мойнуна алды, бирок жарандардын конституция боюнча чыгууга укугу бар, деп жарыялады. Анын уюштурган чогулушу кечирээк, апрельдин 10унда борбор аянтынын жанында өттү.

Медианан айтуусу боюнча, электр энергиясынын баасын көтөрүүгө каршы чыккандан кийин, 15-октябрьда милиция Жаңы Муун аттуу кыймылдын беш активистин кармады. Милициянын билдирүүсүнө караганда, активисттерди уруксатсыз чогулуш өткөргөнү үчүн кармашкан.

МамилеТүзүү Эркиндиги

Мыйзам Ассоциация Эркиндигин камсыз кылат, жана бийликтер жалпысынан бул укукту сыйлайт. НПОлор, эмгекчи уюмдары, саясий

партиялары, жана маданият ассоциациялары Юстиция Министрлигинен каттоодон өтүшү керек. Жок дегенде НПОлордун үч мүчөсү болушу керек, жана баардык башка уюмдардан 10 мүчө болушу керек. Өткөн жылы Юстиция Министрлиги бир дагы жергиликтүү НПОну каттоодон баш тарткан жок. Алардын өкүлчүлүгүн жана кичине органдарын кошуп, мыйзам чет өлкө каражаттаган саясий партияларына жана НПОлоруна саясат иштерин жүргүзүүгө тыйуу салат.

Өкмөттүн *Мамлекеттик Дин тууралуу Концепциясы* тыйуу салган 14 уюмдун тизмесине аль Каида, Талибан Кыймылы, Чыгыш Түркстан Ислам Кыймылы, Курд Элинин Конгресси (Конгра Гель), Чыгыш Түркстанды бошотуу уюму, Хизб ут-Тахрир аль Ислами (Хизб ут-Тахрир), Жихад Тобу (Ислам Жихадынын Уюму), Түркстан Ислам партиясы (Өзбекстандын Ислам Кыймылы), Жайшул Махди, Жундул Халифат, Ансарулла, Ат Такфир Вал Хижра, жана Мун Кош Чиркөөсү кирди.

Көптөгөн адам укугу активисттери Хизб ут-Тахрир жөнүндө маалыматка ээ болуп, жана аны таратуусу үчүн камоо жана айыптоолордун кескин өсүшүн билдиришти. Камакка алуунун көбү Түштүктө болуп, Хизб ут-Тахрир мүчөлөрү деген айып менен Өзбек улуттагыларды камтыды. Бийликтер алардын көпчүлүгүн тыйуу салынган диний адабиятына ээ болгону үчүн айыптаган. Кээ бир учурларында, милиция Хизб ут-Тахрирдин адабиятын өздөрү салып, камакка алгандарга каршы далил катары колдонушту, деп НПОлор айтты.

в. Диний Эркиндиги

АКШ Мамлекеттик Департаментинин *Эл Аралык Диний Эркиндиги боюнча Билдирүүсүн* бул жактан тапсаңар болот www.state.gov/religiousfreedomreport/.

г. Жер Которуу Эркиндиги, Ички Жер Которгон Адамдар, Качкындарды Коргоо, жана Мамлекетке Таандыгы жок Адамдар

Мыйзам ички жер которуу, чет элдик саякаттоо, эмиграция жана өлкөсүнө кайра келүүнү камсыз кылат, жана өкмөт жалпысынан бул укуктарды сыйлады. Ички миграция боюнча мыйзамы жер которуу эркиндигин камсыз кылат. Бийликтер жалпысынан бул укуктарды сыйлады, жана жарандар жалпысынан өлкө ичинде салыштырмалуу эркин жер которуп жүрүштү. Ички миграцияны, жер которуу, жана чет элдик жерге саякаттоо боюнча

белгилүү чектөө саясаттары улантылды. Өкмөт БУУнун Качкындар боюнча Жогорку Комиссиясынын (БУУКЖК) жана башка уюмдардын органдары менен качкындарга, баш калкалоо издеген адамдарга, мамлекетке таандыгы жок адамдарга, жана башка тынчсызданган адамдарга кээ бир коргоо жана жардам берүү боюнча кошо иштешти.

Чет Өлкөгө Баруу: Миграция боюнча Мыйзамы мамлекеттик жашыруун маалыматтарды билген же аны кармаган жарандарга башка жерге саякат кылууга тыйуу салат, бул маалыматтар ачык деп каралгандан кийин саякатка баруу мүмкүн.

Ички жер Которгон Адамдар (ИКА)

БУУКЖКнын билдирүүсүнө караганда, 2010-жылында Ош жана Жалал-Абад областтарында болгон зомбулук болжолу менен 300,000 адамдарды жер которууга аргасыз кылды, ошондой эле анын 75,000 адамдары утурумдуу Өзбекстанга качып, жана кийинчерээк кайра кайтып келишти, деп билдирет. Жылдын аягында БУУКЖК ИКАнын өлкөдө жок болгонун билдирди.

Качкындарды Коргоо

БУУКЖК жылдын аягында өлкөдө 472 качкындары болгону жөнүндө билдирди. Мурдагы жылдары БУУКЖКнын болжолунда качкындардай статусу бар Өзбекстандан келген 4,504 Кыргыз улутундагы адамдары качкындардын санына кирген. 2013-жылы БУУКЖК “качкын” деп аныктоосун ошол аталган адамдарынан алып салуу үчүн алмаштырды. 472 качкындардын ичинде 137 адамы БУУКЖКнын аныктоосу боюнча качкындар болчу жана 300 адам БУУКЖКнун чечими менен көрсөтүлгөн качкындар. Өзбек эмес качкындардын көпчүлүгү (баардыгы 131 адамдар) Ооганстандан, төртөө Ирандан, жана экөө Түндүк Кореядан болчу.

327 баш калкалоо-издегендер өлкөдө катталган, алардын 247син Эмгек, Миграция, жана Жаштар Министрлиги каттаган жана БУУКЖК 80 адамды каттаган. Баардыгына киргендердин 170 баш калкалоо издегендери Ооганстандан, 58 Сириядан, 35 Өзбекстандан, жана азыраак сандагылары Иран, Германия, Кытай, жана Сомалиден болчу.

Баш Калкалоого Мүмкүнчүлүк: Мыйзам баш калкалоо же качкын статусун берүүнү камсыз кылат, жана өкмөт качкындарды коргоону камсыз кылган системасын орнотту. Качкындар боюнча мыйзамына дискриминациялабоону

мүмкүн кылган эрежеси кирет, анда өлкөнү калтырган учурда качкын деп эсептелбеген адамдарды камтып, статус боюнча соттун акыркы чечими чыкканга чейин алардын документтери күчтө болгонун айкындайт.

Өзбек өкмөтүнүн кыйноосунан коркуп, Өзбек качкындарынын качкын статусун издеп келгендери бар, деген билдирүүлөр болду. Алардын бир нечеси мамлекеттик миграция бийликтеринен бул статусу алышты, статус аларга өлкөдө мыйзамдуу туруусуна мүмкүндүк берди.

Күчкө салып өлкөдөн чыгаруу: Мурдагы жылдардан айрымаланып, өткөн жыл учурунда адамдарды өлкөсүнө кайтарып берген учурлары болгону жөнүндө билдирүүлөр болду.

Ишке Орношуу: Өлкөдө расмий статусу жок качкын адамдардын ишке орношуп иштөөсүнө мыйзам уруксат бербейт. Ошондуктан алар жумушка алгандардын эксплуатациясына, акысын аз төлөп, башка жардам менен камсыз кылынбай, жана эмгек тартибин аткарбасына дуушар болушкан. Алар бийликтерге ал тууралуу арыздарын бере алган жок.

Негизги Социалдык Кызматтарын алуу Мүмкүнчүлүгү: Качкындар жана баш калкалоо издегендердин расмий статусу жок болгондору мамлекет берген социалдык кам көрүү жардамын алууга укугу жок болду. Алар эксплуатация иштөө абалына чалдыгып, жана алардын мындай абалын сотто кароосуна ыйгарымы жок болду.

Мамлекетке таандыгы жок Адамдар

БУУКЖКнын расмий кызматкерлери өлкөдөгү мамлекетке таандык эмес адамдар бир нече категорияга кирээрин белгилеп айтышты. Анын ичине Кыргыз жарандарга үйлөнгөн, бирок Кыргыз жарандыгын эч качан алган эмес болжолу менен 5,700 Өзбек аялдары (мындай аялдардын көбү өздөрүнүн Өзбек паспортторун мөөнөтүнөн өткөртүп, жана эрежелер алардын Кыргыз жарандыгын алуусуна жол берген жок). Башка категориясына Советтер Союзундагы документтери мөөнөтүнөн өткөн Сыгандар, бирөө же экөө тең мамлекетке таандык эмес ата - энеден төрөлгөн балдар, жана мигрант эмгекчилердин балдары, алар Орусия жарандары болобуз деген үмүтү менен Кыргыз жарандыгынан чыгышкандар, кирет. Өкмөт мамлекетке таандык эмес адамдарынын социалдык кам көрүүсүн жана расмий иштөө документтерин алуусуна мүмкүнчүлүк берген жок, алар жетиштүү мыйзамдуу укуктары жоктугунан эксплуатацияга чалдыкканы

тууралуу сотко бере алган жок. 2013-жылындагы 20,479 жеке адамдарга салыштырмалуу, БУУКЖКнын болжолунда өлкөдө документтери жок 15,338 адам жашайт. Мамлекеттик Каттоо Кызматы мамлекетке таандык эмес адамдарынын ичинен аларга кайрылган бөлүгүнөн гана маалыматты түзүштү.

3-Бөлүм. Саясий Укуктарды Сыйлоо: Өздөрүнүн Өкмөтүн Өзгөртүү боюнча Жарандардын Укугу

Мыйзам жарандар өздөрүнүн өкмөтүн тынч жана калыстуу шайлоо өткөрүү менен өзгөртүү укугу менен камсыз кылат, жана алар бул укуктарын универсалдуу добуш берүү укугунун негизинде шайлоодо колдонушту.

Шайлоолор жана Саясий Катышуулар

Жакын Арада өткөн Шайлоолор: Жергиликтүү жана эл аралык байкоочулар 2011-жылы өлкөнүн жакын арада өткөн президенттик шайлоосу ачык жана айкын, бирок көйгөйлөр жана алдоолор болду, дешти. Баардык жерде болбосо дагы, байкоочулар кээде алдоо учурлар болгонун билдирди, ага шайлоо барактарын толтуруу жана шайлоо аймагында жана шайлоо натыйжасына манипуляция жасоо, ошондой эле шайлоочу тизмеси тууралуу да көйгөйлөр болду, бирок жалпысынан мындай учурлар шайлоо натыйжасына доо келтирген жок. Шаардын жана областтарынын жергиликтүү шайлоосу жыл өткөндө эрежени бузуусуз өттү. 2013-жылдын аягында кабыл алынган мыйзамы Ош жана Бишкектин мэрлерин шайлоо үчүн жоопкердүү шаар кеңештерин бекитти. 15-январьда шаардын кеңештери эки шаар тең жаңы мэрлерин шайлашты.

Саясий Партиялар жана Саясий Катышуусу: 120-орундан турган парламент улуттук “партиялык тизме” түзүлүшү аркылуу тандалат. Аз добуш алган кандидаттардын өтүүсүнө бул системасы татаалдандырат. Активисттер жана адам укугун коргоочулары улуту Өзбектердин өкмөттүн баардык жеринде өкүлдүгүнүн азчылыгын түздү, деп билдирди.

Аялдар жана Азчылыктардын Катышуусу: Аялдар жана азчылыктардын саясатка катышуусунда мыйзамдуу чектөөлөр болгон жок. Шайлоо кодекси боюнча эркек жана аялдардын аттары аралаш ирээти менен жазылат деп талап кылган жана 70 пайыздан көп эмес шайлоо кандидаттары партия тизмесинде бир жыныста боло алат.

Аялдар финансы министри, саламаттыкты сактоо министри, башкы сот, жана ошондой эле вице Премьер-Министрдин бир ордун апрельде түзүлгөн парламент коалициясында орун алышты. Аял киши парламенттин вице - спикер ордун алды, жана баардыгы 25 аял беш саясий партиясынын өкүлү болуп парламентте отурушту.

Мыйзам аялдар өкмөттүн баардык тармагында болушун талап кылат, жана 30 пайыздан аз эмес үлүшүн мамлекет ишканасында жана жергиликтүү бийликте катышуусун талаптайт. Мыйзам алардын кайсы деңгээлдеги кызматта турушу жөнүндө айкындабайт. 29 апрельде Дамира Ниязалиева, Социалдык Саясат боюнча парламент Комитетинин Башчысы, гендер боюнча тендикти өкмөт бузуп жаткандыгы жөнүндө баса билдирди. Мисалы, бир эле аял, элчи болуп дайындалган.

Улуттук азчылыктар, калктын 35 пайызын түзүп, өкмөттө, шайланган жана ыйгарылган өкмөт орундарында, экөөндө тең өкүлчүлүгү аз орун алышты, өзгөчө Орустар жана Өзбектер, улуттук азчылыктын эң чоң топторун түзөт. 120 парламент мүчөлөрүнүн 14ү улуттук азчылыкка таандык болду. Мыйзам партия тизмесиндеги мүчөлөрүнүн жок дегенде 15 пайызы улуттук азчылыктар болушун талап кылат.

4-Бөлүм. Коррупция жана Өкмөттө Ачык Айкындыктын Жоктугу

Коррупция коомдун баардык деңгээлине тараган бойдон калды. Мыйзам расмий кызматчылардын коррупцияга катышканы үчүн кылмыш үчүн айыптоону камсыздаганы менен, бийликтер мыйзамдын ишке ашырылышын натыйжалуу аткарган жок, жана расмий кызматкерлери көп учурунда жазоосуз коррупцияга катышты. 2011-жылы УКМКнин астында Президент Атамбаев Коррупцияга Каршы Агенствосун түздү.

Өкмөттүн ачыкка чыгарган статистикасына караганда, жылдын биринчи тогуз айынын ичинде өкмөттүн мыйзамды ишке ашыруу ишканасы – Башкы Соттун Мекемеси, УКМК жана Ички Иштер Минстрлигин кошуп, - коррупцияга караштуу 1,335 кылмыш иштерин ачты. 2012-жылдан бул жылдын биринчи тогуз айына чейин бул кызматтары 17 учурунда кылмыш иштерин азыркы же мурдагы парламенттин мүчөлөрүнө каршы, 20 учурунда өкмөт агенстволорунун башчысы же анын орун басарларына каршы кылмыш иштерин ачты, 31и жергиликтүү же областтык өкмөт башчыларына каршы, жана 340 башка учурларында ылдыйкы деңгээлдеги жергиликтүү өкмөт кызматчыларына каршы кылмыш иштери ачылды.

Айыптоодон же тергөөдөн кутулуш үчүн мыйзам күчкө киргизүү органынын баардык деңгээлинде пара берүү негизги көйгөй болду. Ошондой эле, укук коргоо органдары, өзгөчө Түштүктө, өз эркинче камакка алуу, кыйноо, жана кылмыштуу деп айыптоону жарандардан акча алуу үчүн көп жолу колдонушту (1-г. Бөлүмдү кара).

Коррупция: Өкмөттүн жалгыз коррупция тергөөнү аткаруу органы УКМКнын коррупцияга каршы бөлүмү болду, ал мамлекеттик коопсуздук кызматы. Ал көз карандысыз өкмөт мекемеси эмес болчу жана анын каржылоосу УКМКнын каржы эсебинде турган. Агенствонун жарандар коому менен иштеши чектелген болчу, жана анын тергөөсү аз учурунда эле сотко чейин жеткен .

1-августта Бишкек соту Иса Өмүркуловду, мурунку Бишкек мэрин, коррупцияга караштуу күнөөсүнөн актап чыкты. 2013-жылы декабрьда бийликтер Өмүркуловду шаар паркынын чегин анын ичинде мыйзамсыз курулушун жасоо үчүн кайра тарткан кылмышында күнөөлөгөн.

Өткөн жылы бийликтер мурунку өкмөткө караган расмий кызматкерлерин жана оппозиция мүчөлөрүн коррупция үчүн айыптоосу улантылды.

2013-жылдын ноябрында өкмөт парламенттин мурунку спикери Акматбек Келдибековду үй астында камакка алды, жана аны Мамлекеттик Салык Кызматынын башчысы болгон кезинде коррупцияга кылмышына байланыштуу деп айыптады. 2-августта ага сот өлкөдөн чыгып, Германияда даарыланууга кеткенге уруксат берген. Анын иши кайтып келгенге чейин токтотулган. Жылдын аягына чейин ал кайтып келген жок.

18-ноябрьда Башкы Соттун Мекемеси Канжар Кадыралиевге каршы кылмыш ишин ачкан, ал сот болуп иштеген, анын агасы парламенттин мүчөсү, аны опузалаганы үчүн, кылмыш тобунда жана хулиганчылыгы үчүн айыптайт. Жылдын аягында ал издөө астында турат жана Интерполго ал жөнүндө билдирилген.

27-ноябрьда Ош облусунун Сотунун мекемеси мурунку Ош мэри Мелисбек Мырзакматовду издөө астында деп жарыялады, жана шаардын ири курулуш долбооруна байланыштуу бийликти туура эмес колдонгону үчүн ага каршы кылмыш ишин ачты. Ал өлкөдө жок учурунда кылмыштуу деп табылган,

анткени ал Кытайда жашап жаткан. 23-декабрьда өкмөт анын атын Интерполго кепилдикке алууга берилгенин жарыялады.

Финансы иштерин Ачыкка чыгаруу: Мыйзам баардык өкмөткө караган расмий кызматкерлери алардын алган кирешесинине жана ээ болгон байлыктарына ачык декларация жасоого тийиштүү, деп талап кылат. Мамлекеттик Кадрлар Кызматы бул маалыматты элге белгилүү кылууга жоопкердүү. Талап кылган маалыматты расмий кызматчылар бербесе, алар өкмөт мекемесинен кетирилиши мүмкүн, жана бул жаза дайыма эле аткарылган жок.

Маалымат алууга Мүмкүнчүлүк: Мамлекеттик маалымат алуу мүмкүнчүлүгү мыйзам менен аткарылат.

Мыйзам өкмөттүн колунда болгон маалыматты алуусун камсыз кылат. Баардык өкмөт ишмердиги жана жергиликтүү административдүү органдары алардын иш алып баруу маалыматын ачыкка чыгаруусун мүмкүн кылган системасын негиздөөсүн талаптайт. НПОлор маалыматтын кеңири тизмесин алуусу мүмкүн экенин баса көрсөтүштү; ага карабастан өкмөт көпчүлүк учурда аны элге белгилүү кылышын жай кылып жатты.

5-Бөлүм. Адам Укугун Бузду деген айып боюнча Эл Аралык жана Мамлекеттик эмес Тергөөнү жүргүзүүгө Өкмөттүн Көз карашы

Азыркы учурда, жана 2010-жылы улут ортосундагы зомбулук болгондо жана андан кийин укуктуу бузуу жөнүндө билдиргени үчүн тартип коргоо органдары адам укугу активисттерин тынчсыздандырып жана коркутуп жатты. Өкмөт эл аралык НПОлорду каттоо тартибин кээде мүмкүн эмес же татаал кылды.

2013-жылдын ноябрь айында Жумушчу, Миграция жана Жаштар Министрлиги Хьюман Райтс Вотчту ал уюмдун үч кызматчыларынын экөөнө аккредитация бербөөсү жөнүндө билдирди. 12-майга чейин эки кызматчылары катталбай турду, жана эл аралык коомдун колдоосу менен министрлиги аларды кайра аккредитация кылды. Жылдын аягында Хьюман Райтс Вотчтун эл аралык кызматчыларынын үчөөнүн баары аккредитациясын алышкан.

19-февральда жергиликтүү профсоюздардын өкүлдөрү аны тыңчы, деп күнөөлөгөндөн кийин Тилектештик Борборунун өлкө боюнча

программасынын директору өлкөнү таштап чыкты. 15-майда өкмөт анын ордуна башканы киргизүүдөн баш тартты, жана ага персоне нон грата статусун ыйгарды. Жылдын аягына чейин өкмөт бул учурдагы ишти чечүү үчүн эч кандай аракет жасаган жок.

Бүткүл Улуттар Уюмунун жана Башка Эл Аралык Органдары: Өкмөт Бүткүл Улуттар Уюмунун жана башка уюмдарынын өкүлдөрүнө кыйноону тергөө же адам укугу боюнча көйгөйлөрдү байкап текшерүүгө байланыштуу келүүсүнө уруксат берди, ага ЕККУ, ICRC, Норвегиянын Хельсинки Комитети, жана Миграция боюнча Эл Аралык Уюму (МЭУ) кирди. Эл аралык Кыргызстан боюнча Иликтөө Комиссиясынын төрагасы Киммо Кильюненди өлкөгө киргизбөө буйругу жыл бою күчүн жоготкон жок. Бул киргизбөө буйругу Кильюнендин 2011-жылкы билдирүүсүнө байланыштуу болчу, ал 2010-жылы болгон зомбулукту сүрөттөп, жана элдешүү менен тынчтыкты орнотууда өкмөттүн иш аракети сынга алган. Өкмөт Азимжон Аскарров менен жолугушууга чектөө киргизген, бирок андан башка учурунда жарандар коому активисттери менен, камакка алуу жайлары жана камактагыларга, жана өкмөт бийликтерине баруу мүмкүнчүлүктөрүн эл аралык органдары тоскоолдугу жок алышты.

Августта Тышкы Иштер Министрлиги ОБСЕнин Коомдук Коопсуздук Демилгесин жабууга чакырды (ККД). Июнь окуяларынан кийин 2010-жылы негизделген ККДнин 17 эл аралык полиция кеңешчилери Түштүк бою айылдык милиция пункттарына киргизилген болчу. Кеңешчилер жергиликтүү милиция менен иштеди, алардын мыйзамды ишке ашырган жана кызмат жасаган коом менен байланышын жакындатууга, маалымат менен ачык алмашууга жардам берип, жана улут ортосунда болгон кагылышуусун, 2010-жылкы окуянын кайталануу мүмкүнчүлүгүн азайтуу боюнча иштеди. Ноябрьда өкмөт ККДнин эрте жабуу токтомун жоюп, мурда дайындалгандай 2015-жылдын аягына чейин аны ачык калтырды.

Өкмөттүн Адам Укугу боюнча Органдары: Омбудсмен Мекемеси жарандардын жана НПОлордун атынан адам укугу боюнча көз карандысыз коргоочусу болуп иштеди, жана сотко кылмыш иштерин кайра кароого сунуш берүү бийлигине ээ болду. Ошондой болсо дагы, өткөн жылы бул Мекеме парламентке бир дагы ага түшкөн арыздары боюнча билдирүүнү берген жок. Коопсуздук күчтөрдүн тегерегинде жазаланбагандык атмосферасы болуп, жана алардын жарандарга каршы өз билгендей жасаган иштери байкалган, жана андыктан Омбудсмен Мекемесине ал тууралуу арыз берүүнүн саны жана мыйзам бузуу иштеринин түрү боюнча арыздарын

потенциалдуу чектеди. Өткөн жылы Омбудсмен Мекемеси берилген арыздардын саны боюнча статистикасын алууга мүмкүн кылган жок. Өкмөт Омбудсмен жана Кордоону Болтурбоо Улуттук Борборун негиздеди. Адам укугу коомчулугу Улуттук Борбору менен кошо иштешти жана камакка алуу жайларына күнүмдүк жана билдирүүсүз каттоосун натыйжалуу өткөрдү.

2010-жылкы июнь окуяларынан кийин өкмөт Улуттук Өнүгүү, Диний Саясат, жана Жарандар Коому менен Мамилелер Департаментин Президент Аппаратынын астында негиздеди, Мира Карыбаева анын жетекчиси.

6-Бөлүм. Дискриминациялоо, Коомдун Кордоосу, жана Адам менен Соода Кылуу

Конституция раса, жыныс, майып, тил, улуттук теги, диний ишеними, жашы, саясий же башка ишеними, билим, түпкү теги, жеке менчик, же башка статусунун негизинде дискриминациялоого тыйуу салат. Өкмөт бул тыйуу салууну натыйжалуу ишке ашырган жок. Аялдар өкмөт, билим берүү, жарандар коому, медиа, жана кичи бизнесте активдүү катышса дагы, алар жыныс-негизинде дискриминациялоого учурады. Укуктар активисттери өткөн жылы бийликтердин дискриминация жасаган күнөөкөрлөрдүн кылмышын тергеп же жазалай алган жок, деп айтышты. ЛГБТ коомунун мүчөлөрү милиция баш болгон системалык кыйноого жана ур-токмокко учураганын билдирди. НПОлор Өзбек тектүүлөр алардын улуту үчүн Кыргыз тектүүлөр кол салганы тууралуу билдиришти.

Аялдар

Аялды Зордоо жана Үй-Бүлөдөгү Зомбулук: Жолдошу зордогонун кошуп, зордуктоо мыйзамсыз болуп эсептелет, бирок өткөн жылдардагыдай, бийликтер мыйзамдын натыйжалуу аткаруусун ишке ашырган жок. Активисттер зордуктоо учурларынын улантылышы көп болуп жатканын белгиледи. НПОлор зордоо учурларынын көбү катталбаганы улантылды, жана чанда эле прокурорлор зордуктоо учурларын соттун астына чыгарды, деди. Өткөн жылы зордуктоо учурлары же соттолгон учурунун саны жөнүндө маалыматы жок болду. НПОлордун болжолунда баардык зордуктоонун 90 пайызы ага дуушар болгон аялдын жолдошу же мурунку сүйлөшкөн партнеру менен жасалган. Милиция жалпысынан жолдошунун зордуктоосун административдүү жазык деп карашты, анын жазасы 1,000 сомду (\$17.50) түзөт.

Мыйзам өзгөчө үй-бүлөдөгү зомбулук жана жолдошунун зордуктоосуна тыйуу салганы менен, аялдарга каршы зомбулук көйгөй бойдон кала берди. Ички Иштер Министрлигинин билдирүүсү жылдын биринчи жарымында үй-бүлөдөгү зомбулук учуру боюнча 1,819 учуру катталган дейт.

Министрликтин айтуусу боюнча арыздануулардын негизинде алар 1,578 утурумдуу коргоо кагазын чыгарды. Ички Иштер Министрлиги мындай арыздануунун негизинде 118 кылмыш ишин ачты жана 1,004 адамга каршы административдүү чараны көрдү.

БУУнун Аялдардын Өнүгүү Фондусунун билдирүүсүндө 40 жана 50 нүн ортосундагы аял менен кыздардын саны үй-бүлөдөгү зомбулуктун кесепетинен Бишкек шаарынын бейтапканасына жаткырылды, дейт. Аялдарга каршы көп кылмыш катталган жок, анткени бул абал психологиялык басынтуу, улуттук салттар үчүн, жана тартип коргоо органдарынын ага кош көңүл жасаганынан болду. Андан дагы, аялдар зордуктоо учуру болгонун каттатканда, күйөөлөрү аларга каршы өчүн алгандыгын жөнүндө билдиришти. Үй-бүлөдөгү зомбулук үчүн айып акчалай акы төлөөдөн, жана эгерде зордоодон өлүмгө учураса, 15 жыл камакка алганга чейин барат. Сексуалдык зордуктоо үчүн айып үч жылдан сегиз жыл камакка алууга чейин барат.

Бир нече жергиликтүү НПОлор үй-бүлөдөгү зомбулуктан жапа чеккендерге жардамын камсыз кылды, ага юридикалык, медициналык, жана психологиялык жардам, кризисте телефон менен сүйлөшүп жардам берүү, баш калкалоочу жайлары, жана андан алдын-ала сактоо программалары кирди. Ур-токмок алган аялдарга жардам берген Уюмдар дагы тартипке чакыруу жана коргоо буйругун алууга мыйзамдуу иш тартибин кабыл алышын сурашты. Үй-бүлөдөгү зомбулуктан жапа чеккендерге жардам берген Сезим Баш Калкалоочу Үйүн өкмөт офис менен камсыз кылды жана каржылады. Баш калкалоочу үйдүн билдирүүсүнө караганда, жылдын башынын алты айында аларга 546 телефондон кайрылуусу болду. Аялдар телефон чалып кайрылгандардын 96 пайызын түздү, анын 32 пайызы үй-бүлөдөгү зомбулукка караштуу болду. Баш калкалоочу 1,100 жеке адамдарды үйдө кеңеш берүү, коргоо жана баш калкалоо кызматы менен камсыз кылды.

Аялдардын Жыныс органдарын Мунжу кылуу/Кесүү (АЖМ/К: Кылмыш Кодексинде АЖМ/К атайы тыюу салган жобосу жок, бирок 104 жобосу, “ээлик укугун бузуп, жана адам денесине оор зыян келтирүүсүнө,” тыюу салып, мындай учурду натыйжалуу кылмыш катары карайт. АЖМ/К учурлары боюнча билдирүүлөр болгон жок.

Башка Зыян келтирген Үрп Адаттар: Мыйзам менен тыйуу салынганы менен, күчкө салып үйлөнүү үчүн аялдар жана кыздарды ала качуу жаңы “салт” адаты улантылды. Ички Иштир Министрлиги жылдын биринчи жарымында 20 ар кандай күчкө салып үйлөнүүгө караштуу кылмыш иштерин ачканын билдирди. Жакын арада өткөргөн көз карандысыз изилдөөсүнүн болжолдоосу менен өлкөдөгү баардык үйлөнүүнүн 50 дөн 75ке чейин пайызы ала качуунун негизинде болгон. Фридом Хауз жыл сайын өлкөдө 5,000 макулдугу жок ала качуулар жана анын 2,000 учурунда зордуктоо болду, деп билдирди. Маданияттык салттар андан жапа чеккендерди бийликтерге кайрылуудан баш тарттырды.

Сезим Борбору анын болжолу менен 50 пайызга жакын кардарларынын катталбаган үйлөнүүсүндө турганын, жана андай мамиленин мыйзамдуу күчү жок экенин билдирди. Байкоочулардын билдирүүсүндө, жашка жетпей үйлөнүү, полигамия, жана ала качуулардын көптөгөн учурлары катталбаган диний үйлөнүүдө болгонун айтты.

Ала качуудан жапа чеккендердин кээ бирлери жергиликтүү милицияга коргоо буйругун алганы үчүн барганы жөнүндө билдирди, бирок андай буйруктарды бийликтер ишке начар ашырган. 2012-жылы өкмөт ала качуу үчүн айыпты эң көп дегенде 10 жыл түрмөгө камоого чейин катуулатты. Мыйзам катуу болгону менен, кылмыш жөнүндө билдирүү же айыптоонун саны көбөйгөн жок, деп НПОлор билдирди.

Сексуалдык Кордоп Тажатуу: Шанс аттуу жергиликтүү НПОнун билдирүүсүнө караганда, сексуалдык кордоп тажатуу кеңири жайылган, өзгөчө жеке менчик секторунун иштөө жеринде, жана университеттин окуучуларынын ортосунда, бирок чанда гана катталып билдирилген же жазага тарттырылган. Мыйзам дене зордуктоосуна тыйуу салат, бирок сөз менен сексуалдык тажатуу мыйзамда каралбайт.

Төрөө боюнча Укуктар: Жубайлар жана жеке адамдардын өз балдарынын канча, кайда жана кайсы убакытта болоорун чечүүгө, жана ал тууралуу жана төрөт боюнча жогорку сапаттагы саламаттыкты сактоо боюнча маалымат жана кандай жол менен аны жасоосуна, жана дискриминациядан, кыстоодон жана зомбулуктан эркин жасоого укуктары бар. Улуттук саламаттыкты сактоо эреже тартиби үй-бүлө пландаштырууда кеңеш алуу жана кызматы кол астында даяр болушун талаптайт, ага ден-соолук кесиптегилерин кошуп, акушер жана гинекологдор гана эмес, ага дагы үй-бүлө доктурлары, тез

жардам, жана медсестра акушерлер дагы кирет. Жалпы саламаттыкты сактоо деңгээлиндеги эрежелери контрацептивди сураган аялдарга төлөй албаса дагы аны берүүсүн талап кылат. БУУнун Калк Фондусунун 2010-жылынын көрсөткүчтөрү 15 жана 49дун ортосунда жаштагы аялдарынын 30 пайызы контрацептивдин ар түрлүү формаларын колдонгонун көрсөттү.

Улуттук саламаттыкты сактоо эрежеси аялдарга төрөттөн кийин кароо жана үй-бүлө пландаштырууда кеңеш берүүсүн методика менен тейлөөнү сунуш кылуусун талап кылат. Өкмөт атайы программаларын туруксуз топторунун керектөө талабын канааттандыруу үчүн, анын ичинде жаштар, өлкө ичинде жер алмаштырган адамдар, жаңы шаардык мигранттар, сойкулуктагы адамдар, жана өтө жакырларга, сунуш кылды. Ошондой болсо дагы, көптөгөн алыскы кыштактарда, төрөт боюнча саламаттыкты сактоо кызматтары жок болчу. Андай кызматтары бар жерде, катаал жерлер, начар жолдор, же транспорттун жоктугу андай тейлөө кызматына адамдардын жетишин оор кылды.

Дискриминациялоо: Мыйзам бирдей укуктарды эркектер жана аялдарга камсыз кылат. Аялдардын укуктары эркектердикидей, үй-бүлө мыйзамын, жеке менчик мыйзамын жана сот системасын кошуп, бирок мыйзамдарды күчкө киргизүү начар болгондуктан, аялдарга каршы дискриминациялоо туруктуу болуп турду. Үй-Бүлө, Аялдар, жана Гендердик Өнүгүү боюнча Көйгөйлөрдүн Улуттук Кеңеши президентке отчет берет, жана аялдардын көйгөйлөрүн чечүүгө жоопкердүү.

Аялдардын орточо алган айлыгы эркектердин айлыгынан өтө аз болду. Аялдар пенсионерлердин көпчүлүгүн түздү, бул топ экономиканын абалынын начарланышына өзгөчө туруксуз. Айыл жерлеринде үрп-адаттар аялдарга болгон көз караштарын чектеди, аларды аялы жана эне гана катары карап, жана билим алуу мүмкүнчүлүктөрүн да чектеди. Аялдардын көйгөйлөрү менен иштеген НПОлордун маалыматтары, аялдардын ден - соолугу начарыраак, көбүрөөк кыйноого чалдыккан, үйдөн тышкары иштөөгө мүмкүнчүлүгү азыраак, жана эркектерге караганда тапкан акчасын көз карандысыз сарп кыла албайт, деп көрсөттү. БУУнун Аялдар Өнүгүү Фондусу жана жергиликтүү НПОлордун билдирүүсүнө караганда, аялдар кредит же бизнеске ээ болууда дискриминациялоо дуушар болгон жок.

Жыл сайын аялдарга зомбулук жасагандарга каршы өкмөт каржылап өткөргөн медиа кампаниясы декабрьда өттү. НПОлордун айтуусуна караганда, кампания аялдарга зомбулук жасагандарга каршы иштеген

топторунун аракетин биргелешип иштөөсүнө жардам берди жана аларга көбүрөөк күч берди.

Балдар

Төрөлүүнү Каттоо: Өлкөдө ар бир төрөлгөн наристе балага туулган жөнүндө күбөлүгүн алуу, жергиликтүү каттоо, жана жаран болуу укугун мыйзам камсыз кылганы менен, кээ бир балдар мамлекетке таандык эмес болчу (2-г. бөлүмүн кара). Мигранттардын балдары, ата - энеси көчүп кеткен жана/же башка өлкөнүн жарандыгын алган болсо, көп учурларда Орусиянын, алардын ата - энеси экөө тең Кыргыз жарандар экендигин далилдеп көрсөтүшү керек экендиги жөнүндө БУУКЖК билдирди. Эгерде алардын ата - энесинде талапталган документтери жок болсо, бул балдардын жарандык алышы татаал болду.

Билим Берүү: Мыйзам башкы тогуз жылкы окуусун же 14 жашка чейин билим алуусуна милдеттирет жана анын бекер болушун камсыз кылат. 17 жашка чейин орто билим берүүсү бекер жана баарына жалпы берилет. Каражаттын жетишсиздиги өкмөткө баардык окуучуларга башкы билимди бекер берүүгө тоскоол кылды, жана жашаган жери боюнча каттоо системасы социалдык кызматты алуу мүмкүнчүлүгүн чектеди, ага кошуп качкындар, мигранттар, же жарандар эмес балдарга билим берүүнү чектеди. Өкмөткө караган мектепке жиберген үй-бүлөлөр көптөгөн олуттуу жана мыйзамсыз административдүү акы төлөөгө мажбур болду. Өкмөт каражаты аз балдарга мектеп керектөөсү жана окуу китептери менен камсыз кылуу программаларын каражаттосун улантты. Мыйзам боюнча, баардык окуу китептери бекер болушу керек, бирок өкмөт баардык балдарды камсыз кыла алган жок. Конституция азчылыктар тилинде билим берүү укугун камсыз кылса дагы, өкмөт Өзбек-тилдүү мектеп жайларын Кыргыз-тилдүү мектебине айлантуусун улантты. Өзбек-тилдүү университети жок.

Балдарды Кыйноо: Балдарды кыйноо, ага согуп уруулар, балдарды оор жумушка тартуу, жана балдар менен кыздарды (адамды сатуу) коммерциялык сексуалдык эксплуатациялоосу кирип, көйгөй бойдон калуусу улантылды. Ага дагы кошумча болуп, мектепте банда тобуна караштуу бала - балага каршы зомбулугунун болуусунун өсүшү уланды.

Эрте жана Күчкө Салып Үйлөнтүү: Мыйзамга каршы болгону менен ала качуу адаты улантылды (6 Бөлүм, Аялдар кара), жана өткөн жылы жашына жетпей алакачуулар мурдагы жылдардагыдай эле аз катталган деп ишенишет.

16 жана 17 жаштагы балдар жергиликтүү бийликтердин макулдугу менен үйлөнө алышат, бирок мыйзам баардык шарттарда 16 жаштан эрте үйлөнүүгө тыйуу салат. Өкмөттүн эрте жана күчкө салып үйлөнүү көйгөйдү чечүү программасы жок. Анын ордуна, жергиликтүү бийликтер андай учурлар тууралуу билдирүүлөрдү учурдан учурга чейин караштырды. Өткөн жылы БУУнун Калк Фондусу өлкөдөгү аялдардын 14 пайызы, көбүнчө айылда, жашына жетпей үйлөндү, деп билдирди.

Аялдардын Жыныс органдарын Мунжу кылуу/Кесүү (АЖМ/К): Кылмыш Кодексинде АЖМ/К атайы тыюу салган жобосу жок, бирок 104 жобосу, “ээлик укугун бузуп, жана адам денесине оор зыян келтирүүсүнө,” тыюу салып, мындай учурду натыйжалуу кылмыш катары карайт. АЖМ/К учурлары боюнча билдирүүлөр болгон жок.

Балдарды Сексуалдап Эксплуатациялоо: Кылмыш боюнча Кодекси балдарды сатуу, балдарды оор жумуш жасатыш үчүн соода кылуу, балдарды сойкучулукка жана балдар порнографиясына мажбур кылуусуна, ошондой эле башка сексуалдуу кылмыштарды балдарга каршы жасоого тыйуу салынат. Мыйзам адамды сатуу жана күчкө салып сойкулукка берүүсүн кылмыш катары карайт жана мындай иш балдарга каршы жасалганда 15 жылга чейин камакта туруу жазасын камсыз кылат. Мыйзам дагы бирөөнү кордоп же коркутуп сойкулукка мажбур кылса, же шантаж кылса, менчигин талкалап же бузса, же алдаса андай иштерди кылмыш катары санайт. Айыптоочулар күчкө салып, зордоо же алдоо элементин балдарды сойкулукка жалдаган учурунда далилдеши керек; коркутуу же күчкө салуу жабырланган жаш балдарга жасалган, деп алдын ала эсептөө жөнөкөй болуп саналбайт.

Кылмыш кодекси аны таратуу үчүн балдар порнографиясын жана балдар порнографиясына ээ болуусуна тыйуу салат. Мыйзам балдар порнографиясынын аныктамасын атайы бербейт, жана кылмыш кодекси компьютер колдонгон балдар порнографиясына жебе менен кирип, же балдар порнографиясына жөнөкөй ээ болуусун кылмыш катары толук көрсөтпөйт.

БУУнун атайы балдар менен соода, сойкулук жана порнографиясын маалымат берүүчүсү, жана БУУнун Балдар Фондусу (ЮНИСЕФ) 20 пайызга чейин 18ден кичүү жаштагы балдар дайыма сойкулукка тиешеси бар болгонун билдирет. 2013- жылдын декабрь айындагы өлкө боюнча отчетунда атайы маалымат берүүчүсү сауна жана башка бардель сыяктуу чөйрөлөрдө “олуттуу тынчсызданууну” балдар сойкучулугу туудурганын басып көрсөттү.

Ал дагы бийликтердин сойкулар бул чөйрөлөрдө бар болуусуна “көз жумганы” жөнүндө билдирди.

Мыйзамда кайсы жаштагылар атайы каралаары көрсөтүлбөйт. Кылмыш кодексинде 18 жана андан улуу жаштагы адамдар 16 жана андан жаш жаштагылар менен жыныс мамилесин түзүү мыйзамсыз болуп эсептелет.

Жер которткон Балдар: Мурдагы жылдардагыдай, ата - энесинин шарты жок болгондуктан балдарды таштоо тууралуу көптөгөн билдирүүлөр болуп жатты жана балдардын көптөгөн саны мекемеде, балдар үйүндө, же көчөдө жашап жатышты. Болжолу менен көчөдөгү балдардын 80 пайызы ички мигранттар болчу. Көчөдөгү балдар билим алуу жана медициналык тейлөө мүмкүнчүлүктөрүн алууда кыйынчылыкка дуушар болушту. Милиция көчөдөгү балдарды кармап жана эгерде дареги белгилүү болсо, аларды үйүнө, же оңдоо борборуна, же балдар үйүнө жиберешти. Бишкектин Көчөдөгү Балдар үчүн Оңдоо Борбору Ички Иштер Министрлигине карап, анын тамак - аш, кийим, жана дарыга жетишсиз жана начар акыбалда болуусу улантылды.

Балдар Институтундагы Абалы: Мамлекеттик жетим үйлөрү жана багып алган үйлөрүнүн каражаттары жок болушу жана көп учурунда алардын тийиштүү багуусун камсыз кылуусу жок болгонунан, кээде, мисалы үчүн, балдардын андай оорусу жок болсо деле, улуураак балдарды психиатрия жайларына өткөрүү учурлары болуп турду.

Социалдык Өнүгүү Министрлигинин билдирүүсүндө жылдын биринчи жарымында 15 бала ата - энелик же башка улуу адамдын кароосу жок жана 1,528 бала ата - энеси жок калган, алардын 529 - опекун астында кароого жана 204 - жетим үйүнө берилген.

2012-жылкы ЮНИСЕФтин болжолуна караганда, болжолу менен 11,000 балдар мамлекеттик жайларда жашап жатышты. ЮНИСЕФ дагы өлкөдө балдарды кабыл алган үйлөрүнүн жок болушун баса көрсөттү, өлкөдө андай үйлөрдүн тогузу эле бар.

Эл Аралык Балдарды Уурдоо: Өлкө 1980-жылкы Гаага Конвенциясынын Эл Аралык Балдарды Уурдоо боюнча Жарандар Аспектисине катышпайт.

Антисемитизм

Болжолу менен 1,500 еврейлер өлкөдө жашаган.

Мыйзам антисемиттик көз карашты басма сөзгө жана аны колдоого атайы тыйуу салбайт. 2011-жылы Башкы Соту кылмыштуу кодекси астында медиа ишканаларын улуттук, расалык, диний, же регион ортосунда талашты козгогон маалымат басма сөзүн чыгарса, аны кылмыш катары сотко берет, деп билдирди. Өткөн жылы антисемитизм боюнча башкы медиада пикир берүү болду деген билдирүүлөр болгон жок.

Адамдар менен Соода Кылуу

АКШ Мамлекеттик Департаментинин *Адамдар менен Соода Кылуу боюнча Билдирүүсүн*: www.state.gov/j/tip/rls/tiprpt/ кара.

Майып Адамдар

Мыйзам дене, сезим, акыл, жана ички дүйнөсү майып болгон адамдарды дискриминациялоого тыйуу салат, бирок мындай адамдар ишке орношуу, билим алуу, учак жана башка транспорттор менен саякаттоо, саламаттыкты сактоого мүмкүнчүлүктө, жана башка мамлекеттик кызматтарын колдонууда дискриминациялоого туш келди. Мыйзам имаратка кирүү, өкмөткө караган транспортуна жана машина коюучу жайды колдонуу мүмкүнчүлүгүн майып адамдарга камсыз кылуусун талап кылат, жана масс медиааны кулагы укпаган же көзү көрбөгөн адамдарга ыңгайлатып субсидияны берүүгө жана үй куруусуна бекер жерди бөлүп берет. Өкмөт жалпысынан мыйзамды ишке ашыруу боюнча керектүү чараларды көргөн жок. Дагы майып адамдар көбүнчө ишке орношууда кыйынчылыктарга учурады, анткени коом аларга терс көз караш менен мамиле жасайт жана жалпы калк ичинде жумушсуздуктун жогору болушуна караштуу.

Ресурстун жоктугу майып адамдарга тийиштүү билим алуусуна тоскоол кылды. Майып балдардын билим алууга укугу бар болсо дагы, Майып Балдардын Ата-энесинин Ассоциациясы мектептер көпчүлүгүндө аларды алуудан баш тартты, деп билдирди. Ата-энелер алардын балдарына кээде атайы билим берүү борборлорун негиздеди, бирок алар өкмөттөн жардам алган жок. Өкмөт ички дүйнөсү же дене майып балдарына арналган программасын каражаттосун мектеп керектөөсү жана окуу китептери менен камсыз кылуусу менен улантты.

Психиатриялык бейтапканада олуттуу көйгөйлөрдүн болушу улантылды. Өкмөт негизги керектөө талаптарын камсыз кылган жок; тамак аш, суу, кийим, жылуулук, жана саламаттыкты сактоо, жана көп учурунда бейтапканалар жык толтура болду. Каражаттоонун жетишсиздиги маанилүү ролду ойноду.

Бийликтер адаттагыдай ички дүйнөсү майып балдарды башка балдарга кошкондун ордуна, психиатриялык бейтапканага жайгаштырып жатышты. Бул мекемелерге башкаларды жана жашы өтүп кеткен ички дүйнөсү майып эмес балдарды кошуп алардын эркисиз алып келишти. Жаштардын Укугун Коргоо Тобу ички дүйнөсү жана денеси майып балдар жайларында алардын укуктарынын корголушун байкап текшерешти. Бул топ бир нече жайларда анын кызматчылары көптөгөн укуктуу бузгандыгын баса көрсөттү, ага жаш балдарды жетиштүү азыктар менен камсыз кылбаганы жана алардын денесин кордогону кирет.

Башкы Сот Мекемеси ички дүйнөсү оорулуулардын жана майып адамдардын укуктарын коргоого жоопкердүү. Жергиликтүү НПОнун юристтеринин айтуусуна караганда, Сот Мекемесинин мүчөлөрү бул укуктарды коргоо боюнча окуусун өтпөгөн жана ал тууралуу аз билим алган, жана майып жарандарга берген жардамынын натыйжасы аз болгон. Адамдарды психиатриялык бейтапканага жиберүү ылайыгын аныктап, жана ага жобо чыгаруусу үчүн соттун көбүнүн тажрыйбасы жок жана андай окутуну өткөн эмес болушчу, жана бийликтер жеке адамдардын каалоосуна каршы аларды андай жайга орнотуу адатын улантты.

Өлкөдө майып адамдар боюнча борбордоштурулган статистикасы жок, бирок 5.5 миллион калкынын ичинде майып адамдардын саны 20,000ден 30,000дин арасына барат, деп бийликтер болжолдоду. Бир нече активисттер бийликтер 2008-жылкы мыйзамын ишке ашырган жок, деп баса көрсөттү, бул мыйзам майып адамдарды атайы ишке алуу квотасы менен иш бергендердин ишке алуусун талап кылат (иштөө ордунун болжолу менен 5 пайызын).

Улуттук/Расалык/Улуттук Азчылыктар

Ош областынын калкынын жарымына жакынын Өзбек тектүүлөр түзүп, жана алардын ортосунда Кыргыз тектүүлөр менен кырдаалы катаал жана Түштүктүн баардык жеринде, көйгөйлүү болуп кала берди, бул абал Өзбек тектүүлөрдүн жеке ишмердикте жана өкмөт тарабынан дискриминациялоосу, жана ошондой эле коопсуздук кызматтарынын мүчөлөрү жагынан

мыйзамсыз камакка алуу жана тынчын кетирүү менен мүнөздөлдү. Ош жана Жалал-Абаддагы улуттук Өзбек жарандары эмгекке орношууда, өзгөчө өкмөт ишине орношууда дискриминациялоого дуушар болгондугун билдирди. Улуттук-Өзбектердин ишканасы жана жеке менчиктерин тартып алгандыгы тууралуу көп жолу билдирүүлөр болду. Өзбек тектүүлөр кеңири мамлекеттик жумуштар жана жол салган проекттери коңшу тургандарга тоскоол кылып, үйлөрдү бузду, деп билдиришти. 2010-жылдын июнунда өткөн зордоосунан кийин Өзбек конуштарды кайра куруу аракеттери Кыргыз конуштарда жасалган иштеринен артта болгону жөнүндө Өзбектер айтты.

17-августта үч белгисиз адамдар Өзбек тектүү болгон Давран Насифановго кол салышты, ал Оштогу Өзбек тилиндеги *Ынтымак* радио программасынын корреспонденти. Эмне үчүн кол салгандыгынын себеби белгисиз болгону менен, Түштүктөгү адам укугу активисттери ал жерде Өзбек адамдарына бир нече кол салуулар болгонун билдиришти, Өзбектер эң алсыз калкты түзүп, уурулукка жана кол салууга көп учурашты.

2013-жылы апрельде Президент Атамбаев улуттук бөлүнүүнү такыр болтурбоого максатталган расмий улуттук планды мыйзам кылып которууга кол койду. Бул план жаңы улуттук жаранды бирдей тил жана расмий улуттук белгилерин өкмөт документтеринен алып салуу аркылуу жаратууга көздөлгөн. Жылдын аягында өкмөт бул планды ишке ашырууда айкындуу иш чараларын көргөн жок. Жарандар коомунун кээ бир мүчөлөрү бул планды катуу сынга алды, бул пландын тил тууралуу план экенин, жана ал улуттук план боло албастыгын далилдеп.

2013-жылы сентябрьда чыккан токтомдун негизинде экзамендер Орус жана Кыргыз гана тилдеринде болот, деп май айында Билим Берүү Министрлиги улуттук университеттерине кабыл алуу экзамендерин Өзбек тилинде берүүсүн аткарган жок. 2002-жылдан бери студенттерге экзамендер Орус, Кыргыз жана Өзбек тилинде берилген болчу. Өзбек тилинде сүйлөгөн студенттер Кыргыз тилинде майда өткөн экзамен бергенден кийин, Билим Берүү Министрлиги июньда кайра экзамен Өзбек тилинде да, ошондой эле Орус жана Кыргыз тилинде да болот, деп жарыялады. Бирок Министерлик майда бербеген гана студенттер Өзбек тилинде экзамен бере алуусу жөнүндө айтты. Кээ бир студенттер бул туура эмес, деп моюн сунган жок. Жыл өткөндө элүү студент эле Өзбек тилинде экзамен беришти, анын орто саны 2,000 студентке жетчү, бул мурдагы жылдарга карата өтө ылдыйлады.

Жыныстык ориентациясы жана Гендердик Өзгөчүлүгүнүн негизинде Кыйноо, Дискриминациялоо, жана Башка бузуулар

Жыныстык ориентациясы элге белгилүү болгон ЛГБТ адамдары дене жана сөзмөкор кордоого, иш жоготуу мүмкүндүгүнө, жана милиция жана башка бийликтер тарабынан каалабаган көңүл буруу коркунучуна туш келишти. Абакта отургандар жана расмий кызматчылар камактагы гей эркектерди көп жолу ачык кыйнап жатышты. Даарыгерлер кээде ЛГБТ адамдарын дарылоодон баш тартты. ЛГБТ коомунун мүчөлөрү алардын үй-бүлөсү алардын жыныс ориентациясын же жыныстыгын билгенде аларды үйдөн кууп чыкканы жөнүндө айтышты. Лесбиян жана бисексуалдуу аялдарды эркектерге күчкө салып үйлөнтүүсү дагы болуп жатты. Лабрис Элдик Фондусу лесбияндарды же анын партнерун алардын үй-бүлө мүчөлөрү аларды жазалап, же гомосексуалдуулугунан “даарылоо” үчүн зордогону жөнүндө баса көрсөттү. Мындай учурлардын катталышы аз болгон, жана анын канчалык даражада экенин аныктоо татаал.

Жергиликтүү НПОлор ЛГБТ адамдары кордоого жана коркутууга чалдыкты, деп билдирди. НПОлор үйүндөгү ЛГБТ адамдарга каршы жасалган кол салуу жана ур-токмокторун жана адамдардын гейлерге-каршы жемелерин сүрөттөдү. Мисалы апрельде Бишкекте гей клубунан чыккандан кийин төрт эркектин артынан кууп, жолун тосуп, жана тепкилеген. Аларга кол салгандар гейге каршы жемелерди кыйкырганы жөнүндө эркектер айтышты. Эркектер милицияга арыздануу кагазын беришти, бирок алардын арызы эч качан каралган эмес.

29-январьда, *Алар Бизге Силер Ушуга Татыктуусуңар Деди: Кыргызстанда Милициянын Гей жана Бисексуал Эркектерге каршы жасаган Кордоосу*, аттуу отчетун Хьюман Райтс Вотч чыгарды, 65-барактуу отчет билдирүүсү 40 адам менен маектешүүнүн негизинде ЛГБТ коомунун мүчөлөрүн опузалап жана сабап жана жыныстуу кол салуу учурларын ирээти менен баяндайт. Бул билдирүү гей эркектер барган паркларды жана барларды күзөттөгөн милициянын эгерде пара бербесе, аларды кордоо жана камоо же гомосексуалдыгын үй -бүлөсүнө айтабыз, деп кандай коркутканын баарын сүрөттөгөн. Бул отчетко жооп катары, Максат Хажы Токтомушев, өлкөнүн муфтии, 30-январьда жынысы бирдей адамдар ортосунда сексуалдык мамилеге каршы фатва чыгарган жана жынысы бирдей адамдар ортосунда сексуалдык мамиленин болушуна Ислам такыр тыюу салаарын жарыялаган. Токтомушев бийликтерди жана парламентти “кайрымдуулук оюн колдонуп,

коомдо келишпестикти тараткан кээ бир коомдук уюмдардын ишмердигине атайы көңүл буруусуна” чакырган.

Өкмөттүн жогорку деңгээлиндеги мүчөлөрү эл астында ЛГБТ коомун адам катары санабай кемсинтти. Парламенттин спикери Асылбек Жээнбеков салттуу эмес сексуалдуу мамилени жакшы, деп эсептөөгө арналган кароосун кылмыш катары караган мыйзамды колдоосун айтты. Ал мындай мыйзамды “көйгөйдү жок кылганы” үчүн жана коомдун “канализацияга баратканын” болтурбоосун үчүн колдогонунун себебин айтты. Парламент мүчөсү Нарынбек Молдобаев Мыйзам Эрежеси, Коом тартиби жана Кылмышка Согуш аттуу ЛГБТга каршы пропаганда боюнча долбоорун кароо Комитети учурунда, “салттуу эмес сексуалдуу мамиле” үчүн элди “атаары” жөнүндө айтты. Бул мыйзамдын баштагандарынын бири Курманбек Дыйканбаев, гомосексуалдардын “өзүнүн чегинен чыгып” “жаратылыш берген үй бүлөгө” кийлигишүүсүн каалабасын айтты.

АИВ жана ЖИКС (СПИД) боюнча Коомдук Уяткаруу

Мыйзам АИВ\ЖИКС (СПИД) менен ооруган адамдарга өлкөдө коомдун дискриминациялоосунан жана уяткаруусунан коргосо деле, Саламаттыкты Сактоо Министри Динара Сагынбаева “бир нече маалымат берүү кампаниясына карабастан, Кыргызстандыктар АИВни тынч түрүндө кабыл алууга даяр эмес” деди.

Жакын арада өткөн Кыргыз Республикасында демография жана саламаттыкты сактоо боюнча сурамжылоодо (2012 - жылы), аялдардын 63 пайызы жана эркектердин 75 пайызы АИВ ооругандарга дискриминация мамилесин көрсөткөн.

Саламаттыкты Сактоо Министрлигинин билдирүүсүндө 2013-жылына салыштырмалуу АИВ учурларынын каттоосу 50 пайызга жогорулады. 2013-жылда 204 учуруна салыштырганда Министрлиги бул жылы 316 АИВ учурун каттады, ага 14 жаштан ылдый балдарынын 14 учуру кирген, ал эми 2013-жылы тогуз учуру болгон. АИВ менен ооругандардын аялдарды түзгөн үлүшү 2013 - жылы 41.9 пайыздан 46.8 пайызга чейин жылдын биринчи жарымында жогорулады, деп адистер көрсөттү.

7-Бөлүм. Жумушчулардын Укуктары

а. Ассоциация Эркиндиги жана Биргелешип Макулдашуу Укугу

Мыйзам эмгекчилердин кесипчилик уюмун түзүүгө жана ага кирүү укугун камсыз кылат. Мыйзам уюмдарга өздөрүнүн ишин башкаларды кийгиштирбей жүргүзүүсүнө укук берет жана уюшуп, эмгек шарттарын иш берген ишканалар менен бирге макулдашуу укугу менен камсыз кылат. Эмгекчилер талаптарын айтып иш таштап, көчөгө чыга алышат, бирок мындай чыгууга расмий макулдугу керек жана аны алуу эрежеси мындай чыгууну оор жана татаал кылат. Мыйзам өкмөт кызматкерлеринин иш таштоосуна тыйуу салат, бирок мындай тыйуу салуу мугалимдер же медициналык кызматкерлерге тийиши жок. Ишин таштап нааразы актысына чыккан эмгекчилерге жаза берүүгө мыйзам тыйуу салбайт.

Билдирүүлөргө караганда көп уюмдар жеке гана эмгекчилердин кызыкчылыгына өкүмдүк кылгандан көрө расмий институттар сыяктуу мамлекеттин кызыкчылыгын сакташат. Кесипчилик Уюмдар Федерациясы (КУФ) өлкөдөгү жалгыз эле кесипчилер уюму бойдон калды. Уюмдардын КУФтун көзөмөлүндө болуусу талап кылынган эмес жана бир нече ага таандык эмес кичирээк уюмдар бар.

Эмгекчилер өздөрүнүн уюмдарды түзүү жана ага кирүү укуктары менен пайдаланышты жана уюмдар уюшуп жана бирге эмгек шарттарын макулдашуу укуктары менен пайдаланышты. Ошондой болсо дагы, уюм башчылары жалпысынан өкмөт менен биргелешти, жана эл аралык байкоочулар мүчөлөрүнүн кызыкчылыгына Уюмдар начар өкүлчүлүк кылганына сын беришти. Кээ бир уюмдар уюмдардын башчыларын кетиргенде жана обочо компаниянын уюмунун түзүлүшү калыстыгы жок өтгү деп айтышты.

б. Күчкө Салып же Милдеттүү түрдө Иштетүүгө Тыйуу Салуу

Мыйзам күчкө салып же милдеттүү түрдө иштетүүнүн баардык формаларына тыйуу салат. Күчтү, калпты же зордоону колдонуп, секс же иштетүү эксплуатациясын колдонуусуна мыйзам атайы тыйуу салат жана андай кылмыш үчүн беш жылдан 20-жылга чейин камакка алуу айыбы көрсөтүлөт. Күчкө салып иштетүү эмген жана балдар мыйзам беренелеринин алкагында тыйуу салынат. Бийликтер бул мыйзамдын тыйуу салуусун толугу менен аткарган жок, жана мындай зордоого чалдыккандардын аныкталышы тынчсыздандырган бойдон кала берди.

Эмгек Министирлиги ЭМУ, Эл аралык Миграция Уюмуна, кайрылууга бекер телефон линиясы менен камсыз кылды, ал мигрант болуучуларга жана Эмгек күчү менен соодадан жапа чеккендерге маалымат берип, жардам берет. ЭМУнун билдирүүсүнө караганда, 8,823 адамдар өткөн жылында телефон линиясын колдонушту.

Социалдык Өнүгүү Министрлиги жылдын биринчи жарымында балдардын эң оор жумушка тартуу 77 учуру жөнүндө билдирди. Балдарды кошуп, күчкө салып иштетүү учурлары болду (7. в. бөлүмдү кара).

АКШ Мамлекеттик Департаментинин *Адамдар менен Соода Кылуу боюнча Билдирүүсүн бул жактан караңыз: www.state.gov/j/tip/rls/tiprpt.*

в. Балдарды Оор Жумушка Тартууга Тыйуу Салуу жана Ишке Орношуунун Минималдуу Жашы

Мыйзам балдардын ден - соолугуна же алардын өсүп өнүгүүсүнө зыян келтирген экономикалык эксплуатациялоосуна жана иштетүүгө тыйуу салат. Ишке орношуунун минималдуу жашы мыйзам менен 16 жаш деп бекитилген, гезит сатканга окшогон “жеңил” иш деп каралган эмгектен тышкары. Дагы 14 жаштагы балдар ата - энесинин же аларды караган опекун адамдын макулдугу боюнча иштөөсү мүмкүн. Түнкү иштерге, жер астындагы, же оор жана зыян келтирген шарттарда орношуп иштөөгө мыйзам 18 жаштан аз балдарга тыюу салат, ага металл, мунайзат жана газ чыгаруу иш тармактары кирет; кендерди казуу жана аны издөө; тамак аш чарбасы; оюн жана көңүл ачуу; жана машина жасоо кирет. 14 же 15 жаштагы балдар күнүнө беш саатка чейин иштешсе болот, 16-18 жашка чейин балдар күнүнө жети саатка чейин иштегенге болот. Бул мыйзам майып балдарга дагы тийиштүү.

Мамлекет 2012-14-жылдын *Коомду Коргоо Өнүгүү Стратегиясы жана Иш Аракет Планы* деген долбоор менен иштеди, бул план оор абалдагы балдарга жана үй-бүлөөлөргө жана эмгентенген жаш балдардын камын көрөт.

Балдарды оор жумушта иштетүү кеңири жайылган жана дагы балдарды сексуалдык эксплуатациялоого өлкө ичинде аларды сатуу жана күчкө салып иштетүү көйгөй, булар балдарды оор жумуш иштетүүнүн эң начар формалары деп эсептелет. 2011-жылкы маалыматтарна караганда, балдар зыяндуу айыл чарба иштерине тамеки, күрүч, жана пахта секторлордогу оор жумуш аткарышты, жана кээ бир мектептер балдарды пахта терүүгө окууну

токтотуп, жибершти, ал эми башкалары мектептин талаасында балдарды тамеки тергенин талап кылды.

Башкы Соттун Мекемеси жана Мамлекеттик Эмгекчулар Инспекциясы эмгек кодексин ишке жалдагандар аткарууга мажбурлоо үчүн жоопкердүү. Инспекторлор балдарды оор жумушка тартуу боюнча текшерүүлөрүн чанда гана жана натыйжасыз кылып жүргүздү. Ички Иштер Министрлиги жылдын биринчи алты айдын ичинде балдарды зордук менен иштетүү учурлары болгон жок деп билдирди. Көп балдар өздөрүнүн үй-бүлөсүнө же өздөрүнө иштегендиги үчүн өкмөт андай эмгек мыйзамынын талаптарына дал келишкендигин аныктай ала албады. Өткөн жылдын биринчи жарымында Башкы Соттун Мекемеси 24 текшерүүлөрдү жашы жетпегендерди эксплуатациялоо боюнча арыз бергендин негизинде жүргүздү; текшерүүнүн натыйжасында кылмыш иши ачылган жок. Социалдык Өнүгүү Министрлиги жылдын биринчи жарымында балдардын эң оор жумушка тартуу 77 учуру жөнүндө билдирди.

Балдарды эксплуатациялаган оор жумушка жалдоону алдын ала болтурбоо иштер боюнча өкмөт дагы бир нече социалдык программаларды колдоду.

Дагы Эмгек Департаментинин *Балдарды Оор Жумушка Тартуунун Эң Начар Формалары боюнча табылган маалыматтарын* бул жактан кара www.dol.gov/ilab/reports/child-labor/findings/.

г. Жумушка алуу жана Кесиби боюнча Дискриминацияга дуушар болуу

Мыйзам жынысы, улуту, теги, тили, туулган жери, менчиктиги, расмий статусу, жашы, жашаган жери, диний ишеними, жана саясий көз карашы, коомдук уюмдарда мүчөлүгү, же башка кесипчиликке тиешеси жок болгон шарттарынын негизинде ишке алуусунда дискриминациялоосуна тыйуу салат. Адам укугу боюнча Түштүктүн НПОлору баардык башкы мамлекеттик жумуштары, өзгөчө сот карамагында, мыйзамды күчкө киргизүү агенствосунда, жана Башкы Сот Мекемелеринде Кыргыз улутундагы адамдар иштээри жөнүндө билдиришти, бул көрүнүш 2010- жылкы зомбулуктан кийин көбөйдү. Түштүктөгү Өзбектер дагы эгерде улуту Өзбек болсо, кичи бизнес баштоосу оор экени тууралуу нааразылыгын билдиришти.

Адам Укугу боюнча уюмдар бийликтердин кичи Өзбек ээси болгон бизнести айласын кетирип жаптыруусу жөнүндө арызданышты. 9- июньда, Мамлекеттик Экология жана Техникалык Коопсуздук Инспекциясы Оштогу

Навои көчөсүндө Өзбектерге таандык болгон 53 кичи бизнестерин жапты. Орто Азиядагы Адам Укугу НПОсунун айтуусуна караганда, Өзбек ишканаларынын жабылышы Оштун негизги планынын бир бөлүгү болгон өкмөт иштерине караштуу болчу. НПО дагы ал ишканалардын ээлери бизнесин жабууга мэрдин мекемесинин кемсинтүү жана коркутуудан аргасыз кылганын билдирди.

ЛГБТ коомунун мүчөлөрү жумушта дискриминацияга алардын сексуалдык ориентациясы ачык болгондо дуушар болгонун билдиришти.

д. Алгылыктуу Эмгектенүү Шарттары

Өткөн жылы расмий улуттук минималдуу айлык эмгек акысы 600 сом болчу (\$10.50). Ишке алгандар жалпысынан андан көбүрөөк эмгек акысын төлөштү. Минималдуу иш акысы боюнча мыйзам иш акысы бара бара жашоо тиричиликти баасы менен дал келиши керек дейт. Өткөн жылы Улуттук Статистика Комитети орточо айлык эмгек акысы 11,845 сомду (\$208) түзгөн, деп отчет берген.

Стандарттык эмгек жумасы 40 саатты түзөт, адаттагыдай беш күндүк жумада. Мамлекетке караштуу ишканаларда жети күндүк иш жумасында 24 саат дем алуу шарты жобо менен милдеттейт. Эмгек мыйзамы иш мөөнөтүнөн тышкары күнүнө төрт сааттан же жумасына 20 сааттан ашпасы керек жана эмгекчилер анын акысы ордуна дем алыш күндөрүн же премия мааттык акысынын 150ден 200 пайызын алыш керек дейт. Бул камсыздандыруулары профсоюздары чечкиндүү болгон ири ишканаларда жана уюмдарда ишке ашырылган. Чакан жана расмий эмес ишканалардын профсоюздук өкүлдөрү жок.

Улуттук Статистика Комитети формалдуу эмес экономикалык ишкердүүлүктү буюм жана кызмат өндүргөн үй тиричилик бөлүгү деп аныктайт, ал анын мүчөлөрүнө эмгекти жана кирешени камсыз кылат. Өкмөттүн болжолдоосу менен калктын 24 эле пайызы экономиканын формалдуу секторунда иштеди, ошол эле учурда анын калгандары экономиканын формалдуу эмес бөлүгүндө иштешти.

Завод жана фабрикаларда сактык жана ден - соолук абалдары начар болчу. Граждандык укук эмгек ордундагы ден-соолукту жана сактык боюнча стандарттарды негиздейт, бирок жалпысынан өкмөт аны ишке ашырууга милдеттеген жок. Мыйзам жумушчуларды өмүргө коркунуч келтирген

жумуш жеринен өздөрү кетүүгө укугун камсыз кылбайт, жана анын натыйжасында жумуштан кетириүүгө чалдыгышы мүмкүн. Өкмөттүк Инспекциясы эмгекчилерди коргоого жана бардык түрдөгү эмгек боюнча көйгөйлөрдү текшерүүгө жоопкерчиликти, бирок анын иштери чектелген жана ишкерлик эрежелерин сактоо бирдей эмес. Формалдуу эмес экономикасындагы эмгекчилердин укуктуу колдоосу да, жоболуу сактык стандарттары да жок.

Улуттук Статистика Комитети 2013-жылы 220 жумуш учурунда майыпка дуушар болгон учурун каттаган. Жумуш аткарууда майып болгону үчүн төлөнгөн компенсациясынын баардыгы 35 млн сомдон (\$614,000) көбүрөөк түздү.

Өлкөдө катталбаган чет элдик жумушчулар катталган жумушчулардай эле укуктарды колдоно алган жок, анткени алар бийликтер менен арыздарын каттай алышкан жок, жана социалдык фондго төлөбөй жана дагы андан жардам ала алышкан жок.

Өкмөттүк лицензия эрежелери жарандарды чет өлкөдө иштеткен ишке алган кампанияларга катуу талаптарды коет, жана Эмгек, Миграция жана Жаштар Министрлиги ошондой кампаниялар ишке жалдай алгандан мурда аларга лицензия бериши керек. Өкмөт лицензия алган жана текшерилген фирмалардын тизмесин үзгүлтүксүз басма аркылуу ачыкка чыгарды. Ишке алуучулардын эмгек контракттарынын күчүнө кирген учурунда эмгек мигранттарды жумушка алуу келишимин жана иштөө шарттарын ишке жалдоочулар тарабынан текшерүүсү талап кылынган. Эмгекке жалдоочулар ошондой эле эмгек мигранттардын өлкөдөн кетүүсүнө чейин ишке алуу контракттары менен камсыз кылуусу талапталган.

Өкмөт эмгекчилер миграциясын ирээттүү жүрүшү үчүн аракеттер жасап, миграция процессин жөнгө салуу боюнча программасын кабыл алуусу аркылуу жана чет өлкөдө иштеген Кыргыз эмгекчилердин укуктарын коргоосун жакшыртуу боюнча Орусия, Түштүк Корея жана Казакстан өкмөттөрү менен кошо иштешти.